

Novac i srednji vijek: usporedba monetarnih sustava

Ivančan, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:984780>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci

RIJEKA

DORA IVANČAN

NOVAC I SREDNJI VIJEK: USPOREDBA MONETARNIH
SUSTAVA

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2017.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka

NOVAC I SREDNJI VIJEK: USPOREDBA MONETARNIH
SUSTAVA
ZAVRŠNI RAD

Mentorica: dr. sc. Kosana Jovanović

Studentica: Dora Ivančan

Povijest/filozofija

Rijeka, lipanj 2017.

Sažetak

U ovom radu obrađuje se tema monetarne politike, te se obrađuju i uspoređuju monetarni sustavi srednjovjekovne Europe sa suvremenim sustavom Europske unije. Analizom srednjovjekovnih regulativa pokazuju se začeci suvremenog monetarnog sustava. Period koji se u historiografiji naziva „dugim trinaestim stoljećem“ označava prekretnicu u monetizaciji i razvoju dotadašnjih monetarnih politika. U tom periodu dolazi do početka razvoja ekonomske misli. Današnji kompleksni pogled na monetarni sustav rezultat je kompleksnosti samog ekonomskog sustava. Unatoč tome, ni danas ne možemo jednostavno objasniti određene monetarne fenomene, kao ni sam pojam novca, kao osnovnog pojma monetarne politike.

Ključne riječi: novac, inflacija, monetarne regulative, monetarna politika, ekonomija.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pregled političkih i ekonomskih okolnosti u razvoju monetarnog sustava	6
2.1. Institucija Crkve i vladara	6
2.2. Novac	7
2.2.1. Povijest fluktuacije novca.....	7
2.2.2. Značajke novca.....	9
2.3. Ekonomska baza i današnji termini monetarne politike.....	10
3. Srednjovjekovne monetarne regulacije	12
3.1. Porezi.....	12
3.2. Novčarstvo.....	15
4. „Dugo trinaesto stoljeće“	19
5. Monetarna politika Europske unije	22
5.1. Uvođenje eura.....	25
5.2. Izazov krize 2008. god.	26
6. Ekonomska i povijesna misao	28
6.1. Aristotelijanski utjecaj na ekonomiju.....	29
6.2. Ekonomija na kraju srednjeg vijeka	30
6.4. Suvremeni pogled na monetarnu politiku.....	32
7. Zaključak	34
LITERATURA.....	35

1. Uvod

Ekonomija je kao društvena znanost važan segment ljudskog života i razvoja. Način na koji vlast, zajednica ili institucija utječu na reguliranje ekonomske aktivnosti je preko monetarne politike. Novac, kao artefakt, utjecao je na razvoj trgovine, obrta, razvoja gradova, država i društva u cjelini. Monetarna politika, čiji je glavni instrument novac, svoje elementarne obrasce dobiva u srednjem vijeku. Kako bi se razumio razvoj monetarnog sustava do suvremenog doba, ključno je razumijevanje njenih začetaka. Monetarna politika za svoj cilj ima stabilizaciju ekonomskog sustava, izbjegavanje fenomena inflacije i rast gospodarstva. Kao takva utječe na cjelokupnu politiku i ekonomiju, a time i društvo u cjelini. U srednjem vijeku se susrećemo s novim monetarnim politikama jer su one uzrokovale, ali i ovisile o povijesnim okolnostima i društvenim fenomenima (kao što je primjerice feudalizam). Povijest valute, trgovine, bankarstva, tržišta i ekonomskog života uopće, ovisio je (zavisno u kojoj mjeri) o politici koju je određen vladar provodio.

Za skolastičare novac je imao ulogu mjere vrijednosti. Još je Aristotel ustvrdio da je razmjena dobara ekonomska baza, a novac je kao mjera vrijednosti dobila središnju ulogu. Izradom novca od plemenitih metala, novac je dobio ulogu robe, čija je vrijednost promjenjiva. Time je novac postao sredstvo ne samo mjere nego i umnažanja, na temelju pada ili rasta vlastite vrijednosti. Šesto i sedmo stoljeće karakterizira konačan raspad antičkog ekonomskog sustava i problem oporezivanja koji se javlja kao posljedica nestašice zlata, koje je bilo u kvantitativnom padu od 4. st.¹ Osim toga, u 6. st. priljev srebra sa Istoka i trgovački razvitak Otomanskog carstva, utjecali su na razvoj monetarne politike na Zapadu, posebice u Engleskoj, pa se zbog tog, ali i drugih razloga, šesto i sedmo stoljeće smatra periodom u kojem se stvaraju osnove monetarnog sistema.² Nakon prestanka cirkulacije zlata, u 8. st. samo se u Italiji i Bizantu zadržava kovanje zlata, dok Europa prelazi u potpunosti na srebro.³ Velika sredstva, do kojih je bilo teško doći, bila su potrebna za križarske pohode. Kao posljedica, javlja se smanjena cirkulacija novca, te zatvaranje kovnica. U srednjem vijeku ekonomija funkcionira na principu samoopskrbe, trampe i povremenih novčanih plaćanja, uglavnom lokalnog karaktera, obzirom da je do 10. st. vrlo malo kovanica bilo u optičaju.⁴ Otvaranje novih rudnika, posebno rudnika srebra koje je u srednjem vijeku prisutnije u Europi od zlata, okarakteriziralo je 13. st. u Europi u pogledu monetarne politike. Naime, povećanje količine stvarnog novca u optičaju vodilo je većem broju transakcija, a time su se i sve više javljali (većinom) talijanski poslovni ljudi koji se uglavnom bave, danas bismo to nazvali, bankarstvom. U 13. st. novac mijenja svoje značenje i s vladarske perspektive pa od sredstva transakcije, postaje sredstvo akumulacije (kapitala). 13. st. predstavlja uz

¹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 18.

² Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004, 79.

³ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 19-27.

⁴ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 78.

razvoj i jačanje trgovine i promjene u monetarnoj politici. Problem s kojim se vladari gotovo konstantno susreću jest problem krivotvorenja ili oštećivanja novca. Za srednji vijek je karakterističan pogled na život kroz klerikalne naočale, pa se na lihvarenje gleda kao grijeh prema Bogu. S vremenom, a posebno u kasnom srednjem vijeku, svjetovni vladari postaju sve blaži po pitanju lihvarjenja.

Današnju monetarnu politiku Europe, odnosno Europske unije, vodi Europska središnja banka (ESB). Svoje početke ESB ima u Ekonomskoj i monetarnoj uniji. Europsko vijeće u lipnju 1988. god. potvrdilo je svoj cilj postupnog ostvarivanja Ekonomske i monetarne unije (EMU). U ovlašteno vijeće za proučavanje ideje EMU bili su uključeni Jacques Delors, guverneri središnjih banaka tadašnje Europske zajednice, Alexandre Lamfalussy, tadašnji generalni direktor Banke za međunarodne namire, Niels Thygesen, danski profesor ekonomije, i Miguel Boyer, tadašnji predsjednik Banco Exterior de España.⁵ Tri su faze ekonomske i monetarne unije: 1.7. 1990. - 1.7.1994. - 1.1.1999., kada je kreiran euro, čime EMU u potpunosti stupa na snagu. Ključna je odredba o monetarnoj politici da je „Glavni cilj Europskoga sustava središnjih banaka [...] održati stabilnost cijena.“ (Članak 127. Ugovora o funkcioniranju Europske unije).⁶ Monetarna politika može utjecati na uvjete tržišta novca i upravljati kratkoročnim kamatnim stopama, dok kontrolirajući zalihe monetarne baze središnja banka može utjecati na ekonomski razvoj.⁷ Inflacija je shvaćena kao ultimativni monetarni fenomen u kojem je period visoke inflacije tipično povezan sa visokim monetarnim rastom.⁸ Stabilnost cijena, što monetarna politika ima za cilj, potiče ekonomski rast, osiguravajući veće standarde života tako da reducira inflacijski rizik premije u kamatnoj stopi, reducirajući distorzije poreznog sistema i sistema socijalne zaštite.⁹ Danas se u europodručju koristi fiducijarni novac (fiat), koji se ne može zamijeniti za određenu količinu zlata, kao što se može reprezentativni.¹⁰ Takav je novac bezvrijedan, a prihvaćen je temeljem obećanja središnje banke da će održavati vrijednost novca stabilnim. Novac može imati i nematerijalan oblik s kojim korisnik nema fizički doticaj, odnosno može postojati na bankovnom računu. Novac ima tri funkcije: kao sredstvo razmjene, kao obračunska jedinica i kao sredstvo pohrane.¹¹ Novac nastaje na dva načina: iz pričuva središnje banke i preko bankovnih depozita, dok je ono što nazivamo „tiskanje novca“ izraz za program kupnje vrijednosnih papira Europske središnje

⁵European Central Bank. *Ekonomska i monetarna unija*.

<https://www.ecb.europa.eu/ecb/history/emu/html/index.hr.html>, (stranica posjećena: 22.4.17.).

⁶ European Central Bank. *Monetarna politika*. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/monpol/html/index.hr.html>, (stranica posjećena: 22.4.17.).

⁷European Central Bank. *The monetary policy of the ECB*.

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/monetarypolicy2011en.pdf?4004e7099b3dcdbf58d0874f6eab650e>, (stranica posjećena: 22.4.17.).

⁸ Isto.

⁹ Isto.

¹⁰ European Central Bank. *Što je novac?*. https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/what_is_money.hr.html, (stranica posjećena: 22.4.17.).

¹¹ Isto.

banke koja stvara depozitni (žiralni, knjižni ili elektronički novac) koji se knjiži u korist prodavatelja ili posrednika.¹²

Opći interes za temu koja se obrađuje u radu je relativno mali, no sve veći broj radova na temu monetarne politike nekad i danas ukazuje da se interes s vremenom povećava. Sve veći broj zakonskih regulativa, u funkciji transparentne monetarne politike, a time i u funkciji kreiranja ekonomske politike Europske unije, ukazuje na potrebu razumijevanja monetarne politike, odnosno zakonskih regulativa. Radu se pristupa s povijesnog aspekta kako bi se proučila monetarna politika u srednjem vijeku u Europi i ekonomskog kako bi se proučila monetarna politika Europske unije. Dakle, za razumijevanje rada potrebno je poznavanje osnovnih povijesnih i ekonomskih termina i procesa. Detaljnije istraživanje svakog od monetarnih sustava bilo bi suviše kompleksno za ovaj rad, no ono što je moguće jest ukazati na pitanje zašto se javlja potreba za većom interdisciplinarnošću između povijesti i ekonomije u proučavanju monetarne politike?

Tema će se razrađivati na temelju srednjovjekovnih primarnih izvora i današnjih dokumenata koje javno objavljuje Europska unija i Ekonomska i monetarna unija. Kako bi se primarni izvori objasnili u okviru monetarne teorije, koristit će se pomoćna literatura povijesne tematike za objašnjavanje povijesti monetarne teorije, dok će se za objašnjavanje suvremenog monetarnog sustava koristiti ekonomske analize i teorije koje imaju svoje naslijeđe u kejsijanskom, odnosno postkejsijanskom pogledu na ekonomiju. Rad će se referirati na Friedmanovu teoriju monetarne politike koja uzrokom inflacije i narušavanja ekonomskog sistema uopće, smatra kreatora monetarne politike. Drugim riječima, odgovorni za posljedice monetarne politike su institucija vladara, države ili banke, odnosno oni koji politiku i kreiraju. Analizom monetarnog sustava u srednjem vijeku i danas, na primjeru Europe i Europske unije, želi se ukazati da je monetarna politika daleko kompleksnija nego što je bila u srednjem vijeku, no da i danas ne može odrediti optimalnost u svojim potezima i mjerama, kako bi osigurala siguran rast, što je bio cilj politike i srednjovjekovnih vladara (stalni priljev novca).

Misao o novcu i ekonomiji dobivamo već od Aristotela. Kako je srednji vijek razdoblje u kojem kler čini većinu obrazovanog stanovništva, pogled na ekonomiju poprima crkveno gledište. Primarni izvori koji će se koristiti u radu potječu od skolastičkih mislioca ili kao dio neke zakonske regulative koju donosi vladar. Najraniji srednjovjekovni izvor koji se proučava u radu je pobuna protiv visokih poreza, kojeg donosi biskup Grgur Tourski, važan izvor za poznavanje Merovinške povijesti kao i srednjovjekovne ekonomske povijesti.¹³ Iz Vizigotskog zakonika iz 681. god. saznajemo o

¹² Isto.

¹³ Grgur Tourski, *Opposition to Royal Taxation*. Medieval Sourcebook., c. 575-580. <https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/580Royaltax.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.).

problemu krivotvorenja novca i odredbi o vrijednosti monete u odnosu na količinu zlata.¹⁴ Edikt Karla Čelavog iz 864. god. jedan je od najcjelovitijih dokumenata o karolinškoj regulaciji kovanica i kovačnica.¹⁵ O monetarnoj povijesti Engleske u 10. st. saznajemo iz Londonskog zakonika iz 978. god. u kojem kralj Æthelred zakonom pokušava stvoriti sistem kovanja novca što će mu omogućiti veću centralizaciju kako bi lakše kontrolirao količinu valute.¹⁶ Engleski kralj Ivan, poznat kao Ivan Bez Zemlje, osobno se zanimao za financijsku administraciju i uviđao važnost porezne organizacije.¹⁷ On donosi odredbu prema kojoj engleski kraljevi imaju pravo ubiranja novca na uvoz i izvoz.¹⁸ Drugim riječima, on uvodi cestarinu, prihod koji mu je potreban za održavanje stabilne vlasti. Benediktinac Matej Parižanin je kroničar koji je dobro informiran o zapadnoj Europi i povijesti Engleske, a u izvoru iz 1248. god. govori o uzrocima reforme kovanica Henrika III.¹⁹

Sa znanstvenog aspekta moderne historiografije, Marc Bloch je bio prvi koji je općenito proučio novac te je na taj način učinio prvi pokušaj da stavi ulogu novca u pravu perspektivu.²⁰ Na temelju njegovih bilježaka iz 1954. god., njegova monetarna misao objavljena je u djelu *Esquisse d'une histoire monétaire de l'Europe*.²¹ Carlo Cipolla razvio je neke od najvažnijih tema novca u kasnom srednjem vijeku u djelu *Money, Prices and Civilization in the Mediterranean World*, objavljenom 1956. god.²² O monetarnoj politici u 13. st. Engleske i Francuske, govori Fryde, u djelu *Studies in Medieval Trade and Finance*, koje će se u radu koristiti. Za povijesni pregled monetarne politike, novca i pogleda na ekonomiju (od strane Crkve) koristit će se radovi Wood (2004), Spufford (1998), Lane (1987), Kaye (2004), Zacour (1969). Pogled na monetarnu politiku s ekonomske strane, kao i u povijesti, nije uvijek bila najvažnija tema. Ona se nakon II. svjetskog rata održala na Sveučilištu u Chicagu na kojem je predavao ekonomiju dobitnik Nobelove nagrade u ekonomskim znanostima Milton Friedman. Na Friedmanovoj monetarnoj teoriji, općeprihvaćenoj u znanstvenoj zajednici, bazira se pogled na monetarnu politiku kroz rad. Kako bi se prikazalo današnje stanje monetarne politike u Europi, koristit će se dokumenti koje donosi i objavljuje Europska unija i Ekonomska i monetarna unija. Analizu Europske monetarne unije daje Radošević (2012) koji istovremeno, temeljem Friedmanove monetarne teorije kritizira određene aspekte. Ono što primarni

¹⁴Iz Vizigotskog zakonika, *On Coinage*. Medieval Sourcebook., c. 681.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/631visigothic-coins.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.).

¹⁵Karlo Čelavi. *Edict of Pistres*. Medieval Sourcebook. 864.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/864charlesbald-Pistres.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.).

¹⁶Æthelred Unrædy. *The Laws of London*. Medieval Sourcebook. 978.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/978ethelred-londonlaws.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.).

¹⁷Encyclopaedia Britannica. *John. King of England*. <https://www.britannica.com/biography/John-king-of-England>, (stranica posjećena: 23.4.17.).

¹⁸Ivan, kralj Engleske. *Royal Licenses to export and Import*. Medieval Sourcebook. 1205-1206.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/1206Johnexim.asp#toc3718> (stranica posjećena: 23.4.17.).

¹⁹Matej Parižanin. *King Henry III's Reformation of the Coinage*. Medieval Sourcebook. 1248.

<http://legacy.fordham.edu/Halsall/source/1178Freiburg.asp> (stranica posjećena: 23. 4. 17.).

²⁰Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004, 3.

²¹Isto.

²²Isto.

izvori koji se koriste u radu mogu pokazati jest to da možemo uvidjeti da se transparentnost uvelike povećala te je moguće imati dublji uvid u današnju monetarnu politiku. Kao sekundarna literatura kod analize pogleda na suvremenu monetarnu politiku i određene fenomene, koristiti će se radovi Lovrinović i Ivanov (2009), Kersan-Škabić (2015), te Miller i VanHoose (1997).

2. Pregled političkih i ekonomskih okolnosti u razvoju monetarnog sustava

U ovom poglavlju izložit će se ukratko u kojem će se kontekstu pričati u radu. Obzirom da će se u radu pričati o zakonskim regulativama koje se tiču monetarne politike, u ovom poglavlju će se opisati ukratko institucije Crkve i vladara, novac, povijest i značajke novca, te o čemu pričamo kada govorimo u današnjim terminima monetarnog sustava. Greif institucije naziva „motorom povijesti“ jer one konstituiraju mnoge strukture koje utječu na ponašanje, uključujući ponašanje koje vodi novim institucijama.²³ Kroz institucije novac mijenja svoj oblik, značenje i važnost, pa kad govorimo o monetarnom sistemu, govorimo o politici neke institucije, koja obzirom na moguća sredstva i okolnosti može utjecati prvenstveno na količinu novca u opticaju, a time i na društvo u cjelini.

2.1. Institucija Crkve i vladara

Veliku većinu srednjeg vijeka Crkva je bila ta koja je dominirala svim aspektima života osobito preko obrazovanja i sudstva (koje je uključeno u ekonomska pitanja).²⁴ S klerikalnog pogleda, kako materijalne stvari vrijede malo ili gotovo ništa, Crkva je „osuđivala bilo koga i bilo što uključeno u zarađivanje“ i „na taj način zaustavljala razvoj ekonomije“.²⁵ U ranom srednjem vijeku „kontrola standarda [težine, mjere i kovanja] omogućila je vladaru regulaciju nad najvitalnijim aspektom ljudskog postojanja“, odnosno standardizacija se događala istovremeno, tj. paralelno s utvrđivanjem efektivnog suvereniteta vladara nad ljudima.²⁶ Rasprava o standardu i suverenitetu²⁷ intenzivirala se kad se primijenila na regalno pravo manipulacije kovanicama, što mu daje mogućnost utjecanja na inflaciju²⁸ i deflaciju²⁹, pa se u kasnom srednjem vijeku razvijaju reprezentativne institucije i potreba za savjetom i pristankom u svim dijelovima društva.³⁰ Kontrola kovanica je jedan od kraljevskih prerogativa, pa je teoretska moć monarha nad težinom i mjerama bila apsolutna (vladar je označavao novac službenim štambiljem). Centralizacijom vlasti, a time i centraliziranom kontrolom mjernih standarda, kontrola kovnica i kovanica je postala centraliziranijom. Razlog za to Wood navodi „utjecaj kovanica na sve dijelove društva i sve sektore ekonomije“.³¹ U Engleskoj i Francuskoj je konstitucionalna situacija reflektirala politiku kovanica koja je dovodila u pitanje posjeduje li novac u

²³ Greif, A. *Institutions and the Path to the Modern Economy. Lessons from Medieval Trade*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006., 379.

²⁴ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 2.

²⁵ Isto, 3-4.

²⁶ Isto, 89., 93.

²⁷ Ideja standarda potječe još od starih grka, dok suverenitet na kontrolu kovanica svoje začetke ima u rimskim zakonima.

²⁸ Stalno povećanje ponderiranog prosjeka (statističkog pokazatelja koji uključuje u izračun važnost faktora kojeg izračunava) svih cijena tijekom vremena; ogleda se u padu kupovne moći. U: Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 800.

²⁹ Opadanje ponderiranog prosjeka svih cijena tijekom vremena; ogleda se u rastu kupovne moći. U: Miller, R. L. i VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 800.

³⁰ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 91.

³¹ Isto, 101.

opticaju vladar ili zajednica. Rastom i razvojem (političkih) institucija, kontrola nad standardom novca postala je stvar pristanka (dogovora) i pripala Parlamentu.³²

2.2. Novac

Za skolastičare novac je imao ulogu uvjetne mjere vrijednosti određene od države i otkad se novac radi od vrijednih metala postaje roba čija vrijednost raste i pada. Uloga novca je bila očuvanje ravnoteže između dobara prilikom razmjene, što je posljedica potrebe za izjednačavanjem koja je i dovela do uvođenja novca.³³ Wood navodi tri opća razloga relativno malog broja kovanica u svakodnevnim transakcijama do sredine 10. st.: „manjak iskustva u kovanju, nejednaka distribucija kovanica u opticaju i manjak potražnje u internacionalnoj trgovini“, te napominje da su kovanice većinom bile u rukama velikaša.³⁴ Zbog promjenjive vrijednosti novca u opticaju, vladari su uvidjeli važnost bimetalizma³⁵, o čemu su sami odlučivali (odlukom o omjeru vrijednog i bazičnog metala). To je jedan način promjene vrijednosti. Drugi je da je promjena vrijednosti valute bila reduciranjem težine novca, dok su kovanice zadržale svoju nominalnu vrijednost.³⁶ Dakle, novac je imao vrijednost samu po sebi preko intrinzične vrijednosti metala i nije bio puki produkt zakona. U kasnom srednjem vijeku dolazi se do ideje novca kao zalihe vrijednosti i svojstva akumulacije (kapitala).³⁷

Današnji ekonomisti se slažu da je „novac vrlo specifičan oblik ekonomskog dobra, ili rijetka roba“, odnosno „sredstvo koje je općenito prihvaćeno u nekoj ekonomiji i na strani prodavača dobara i usluga prilikom plaćanja za dobra i usluge i na strani vjerovnika prilikom plaćanja za dugove“.³⁸ Novac danas možemo smatrati imovinom i kao takav on je dio našeg bogatstva, kojeg možemo zamijeniti za drugu imovinu, dobro ili uslugu i kao takav posjeduje svojstvo likvidnosti.³⁹

2.2.1. Povijest fluktuacije novca

Nakon pada Rimskog Carstva uporaba novca je zadržana iako su se priroda i funkcija novca s vremenom promijenile.⁴⁰ Unatoč tome da barbari nisu imali svoju tradiciju kovanja novca, preuzeli su rimske rudnike i nastavili kovati novac pod imenom Anastazija, Justinijana i slično, dok je sustav

³² Isto, 105-109.

³³ Isto, 71,74, 90-91.

³⁴ Isto, 78.

³⁵ Bimetalizmom se danas podrazumijeva „monetarni sustav u kojem i srebro i zlato čine ponudu novca neke države“, no u ovom se slučaju pojam koristi da bi se opisao sustav u kojem plemeniti (zlato ili srebro) i bazni metal (srebro, bakar...) čine ukupni dio kovanice. Vidi više u: Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 796.

³⁶ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 102.

³⁷ Isto, 81.

³⁸ Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 2, 18.

³⁹ Pod likvidnosti se misli na „lakoću kojom pojedinac može, u nekom nepoznatom budućem vremenu prodati neku imovinu, po poznatoj nominalnoj cijeni (iskazanoj cijeni koja ne mora odgovarati stvarnoj vrijednosti), za kratko vrijeme i uz minimalne troškove“. Vidi više u: Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 802.

⁴⁰ Uz iznimku Velike Britanije gdje se novac javlja u 7.st.

oporezivanja preživio više-manje nedirnut, što je značilo za barbarske kraljeve prihode u zlatu.⁴¹ Međutim, barbarski kraljevi nisu održali proizvodnju bakrenih kovanica čija je primarna funkcija osiguranje ogromnog broja malih novčića za plaćanje, što je bitno za prirodni tijek urbanog života. Činjenicu da su bakreni novčići preživjeli jedino na Siciliji, Spufford smatra da „ukazuje na to da se jedino tamo zadržalo urbano društvo kojem su kao takvo platežno sredstvo bili potrebni“.⁴² Do 8. st. bilježi se znatan pad u kovanju novih kovanica i uopće u otvaranju rudnika, pa je tako kovanje zlata nastavljeno samo u Italiji i Bizantu. Naime, Merovinzi, čiji je kraljevski autoritet bio slab (što se vidi u lokalizaciji kovnica), u 7. st. su počeli kovati novi, srebrni *denarii*.⁴³ Nakon prestanka cirkulacije zlatom, zapadna je Europa prihvatila novi sistem kovanica, baziranih na srebrnom peniju.⁴⁴ Uporaba novca je bila ograničena na područja trgovanja, ali kad i nije novac bio u uporabi kao sredstvo razmjene, bio je mjera vrijednosti. Zaustavljanjem franačkih osvajanja, opala je trgovina robljem, a kao posljedica toga, zaustavljen je priljev novca u zlatu iz Afrike, preko Italije i Sicilije u Europu. Pad u proizvodnji srebra, u kojem je kler i plemstvo nastavilo plaćati luksuznu robu Istoku, potaknut je preusmjeravanjem srebra u crkvene riznice.⁴⁵ U kasnom 10. st. i početkom 11. st. u zapadnoj Europi dolazi do ponovnog kovanja novca, pa su od 1160-ih te obnovljene zalihe srebra u Europi bile baza transformacije ekonomije i društva u kojem je novac bio uključen.⁴⁶

Paralelno s povećanjem srebra u Europi, u Africi se povećava količina zlata pa je do kraja 12. st. afričko zlato bilo u upotrebi u obliku novca u Siciliji i kršćanskim dijelovima Španjolske, a sredinom 13. st. prisutno je na jugu Francuske.⁴⁷ Ovaj relativno spor tok priljeva zlata u Europu možemo pratiti trgovačkim rutama, budući da se tako uglavnom transportiralo, preko talijanskih trgovaca, poslovnih ljudi i onih koji su vodili tzv. bankarske kuće. Povećanje kvantitete novca utjecalo je na transformaciju prirode novca. Prva faza je bila produkcija veće količine novca iste vrste. Druga faza je bila produkcija različitog i većeg novca, postupno tijekom 13. i 14. st., zavisno o ekonomskim potrebama (veći novac je u 13. st. najpogodnije za plaćanje primjerice stanarine). Transformacija je započela u Italiji, kao trgovački naprednoj zoni Europe kojoj je gravitiralo novo srebro, zbog IV. Križarskog rata, zbog kojeg se u monetarni sustav uvrstio novi novac, trier, koji je bio teži od prijašnjeg, što je olakšalo transakcije.⁴⁸ Do prve polovice 14. st. postalo je normalno isplaćivanje trgovačkih plaćanja preko mjenice koja je indirektno utjecala na povećanje zalihe novca koje omogućavaju međunarodne transakcije.⁴⁹ U prvoj polovici 14. st. dolazi u Europi do transformacije iz

⁴¹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 9.

⁴² Isto, 10.

⁴³ Isto, 32.

⁴⁴ Isto, 26.

⁴⁵ Isto, 60-61.

⁴⁶ Spufford navodi da se porast u uporabi novca širi iz Saske. Razlog tome su rudnici. Vidi više u: Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 77.

⁴⁷ Isto, 170-180.

⁴⁸ Isto, 225-226.

⁴⁹ Isto, 254.

primarne upotrebe srebra kao valute na primarnu upotrebu zlata, koje je većinom dolazilo iz zapadne Afrike. Zlato se kovalo u zapadnoj Europi od sredine 13. st., no povećane količine zlata bile su eksploatirane u Mađarskoj i Slovačkoj, što je dovelo do trgovanja Venecije s Mađarskom.⁵⁰ Cijena zlata, u usporedbi sa srebrom u Italiji, je rasla od uvođenja *florina* i *genovina* 1252. god., a 1328. god. i Venecija prelazi na zlatni standard, što ima uzrok u praktičnosti „jer je potrebno mnogo manja količina zlata nego srebra“.⁵¹

Kovanice su samo jedan oblik u kojem je srebro cirkuliralo. Krajem 12. st. dolazi do povećanja uporaba poluga za veće isplate, obzirom da su poluge bile jednostavnije.⁵² Početno nije bilo nakane da se poluge reguliraju kao sredstvo plaćanja, no s vremenom kombinacijom fiskalnog interesa vladara i trgovačkog interesa trgovaca došlo je do uvođenja regulacije, pa se sredinom 13. st. poluge počinju označavati, što je bilo simbol, odnosno garancija kvalitete.⁵³ Unatoč različitosti, postajali su neki međunarodni standardi za srebro, od kojih je najčešći bio *sterling*, koji je u trgovini sa Azijom, na Mediteranu prekovan u *somme*, za koji su također postojali standardi.⁵⁴ Koliko su dugo poluge ostale kao sredstvo plaćanja, zavisi od mjesta do mjesta. Za unutar-regionalne transakcije, poluge su ostale platežno sredstvo do 14. st.⁵⁵

2.2.2. Značajke novca

Wood u knjizi navodi svojstva novca: (a) novac kao umjetna mjera valute određena od države, (b) mjera razmjene da se izbjegnu primjerice problem transporta dobara preko velikih udaljenosti i manjak koincidencije između potencijalnih prodavača i kupaca i vrijednosti njihovih dobara, (c) novac kao dugoročna zaliha valute koja može ljudima omogućiti sudjelovanje u narednoj kupovini.⁵⁶ Kako bi zadovoljio te uvjete, novac mora biti primjerice označen vladarevim žigom, kao garancijom svoje vjerodostojnosti. Novac danas ima četiri funkcije. On je sredstvo razmjene i očuvanja vrijednosti, obračunska jedinica i sredstvo izražavanja odgođenih plaćanja.⁵⁷ Poželjne karakteristike novca su: prenosivost, trajnost, djeljivost, standardiziranost i prepoznatljivost.⁵⁸ Danas postoji fiducijarni novac (lat. *fiducia*, vjerovanje, povjerenje) kojeg gospodarstvo koristi „kad sav novac u uporabi ima robnu vrijednost manju od njegove vrijednosti kao novca“ i koji može biti izdan od država i centralne banke

⁵⁰ Isto, 267, 268.

⁵¹ Isto, 271.

⁵² Isto, 209.

⁵³ Oznake težine poluga u kasnom Srednjem vijeku počele su se koristiti i na kovanicama.. Vidi više u: Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 214-216, 223.

⁵⁴ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 218, 220.

⁵⁵ Isto, 222.

⁵⁶ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 87.

⁵⁷ Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 6.

⁵⁸ Isto, 9.

ili depozitne ustanove, a čija je vrijednost određena od strane institucija, a ne tržištem i prirodnim ekonomskim procesom.⁵⁹

2.3. Ekonomska baza i današnji termini monetarne politike

Aristotel je ustvrdio da je baza ekonomske veze među ljudima razmjena, a taj su način razmišljanja preuzeli i skolastičari.⁶⁰ Uzlet monetarne ekonomije i pomak od lokalne koja se bazira na principu samoopskrbe i trampe, počeo je oko 950. god. i doživio svoj vrhunac oko prve polovice 11. st., a bio je uzrokovan djelomično trgovačkim razvitkom Otomanskog Carstva, s kojim je Engleska bila blisko povezana i priljevom srebra sa Istoka koji je povećan otkrićem srebra u Njemačkoj 1160-ih. Prihvatanjem novog denariia i povećanjem kovačnica Merovinška Franačka je prihvatila novo društvo koje je vezano za zemlju, a kako taksacija nije bila moguća, u zamjenu se vršila vojna služba, u čemu se ogledaju osnove novog društvenog ustrojstva, feudalizma.⁶¹ Plemičko imanje je u vrijeme feudalizma bila najmanja socijalna i ekonomska jedinica lanca vlastodršca i lordovske jurisdikcije.⁶² „Dugo trinaesto stoljeće“ u historiografiji je okarakterizirano kao „srebrna groznica“, što je očita posljedica povećanja monetiziranosti zapadne Europe.⁶³ Kada je riječ o „trgovačkoj revoluciji“, između 12. st. i ranog 14. st., ona je uzrokovana povećanim brojem poluga, rudničke proizvodnje i novca u opticaju, a rezultirala je većim brojem transakcija pravim novcem i povećanjem broja sajмова i tržnica.⁶⁴ Povećanje količine srebra od kasnog 12. st. do 14. st. imalo je direktnu posljedicu u povećanju uvoza i izvoza Italije u Europu.⁶⁵ Sve kompleksnija monetarna ekonomija zahtijevala je sve kompleksniju monetarnu politiku.

Danas monetarna politika zahtjeva: (1) usku vezu između teoretske definicije i empirijske (mjerljive) definicije novca, (2) sposobnost monetarnih vlasti da kontroliraju empirijski definiranu ponudu novca i (3) usku i predvidivu vezu između empirijski definirane ponude novca i krajnjih nacionalnih ekonomskih ciljeva.⁶⁶ Uspješna monetarna politika zahtijeva teoriju o tome kako privreda djeluje i teoriju koja objašnjava kako promjene tekuće količine novca utječu na ekonomske varijable zaposlenosti, potrošnje i cijene na razini države, a iste su glavne varijable kojima se monetarna politika bavi.⁶⁷ Prema Friedmanu, politika blizu optimuma (što je idealna ekonomska situacija) bila bi ona koja održava apsolutnu količinu novca konstantnom. Takva bi politika proizvela smanjenje cijena za

⁵⁹ Možemo uočiti sličnost sa „Ghost money“ kojim Wood naziva novac koji kroz većinu srednjeg vijeka nije imao fizičku, osjetilnu prisutnost, a postojao je samo u umu i pisanju. U: Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 77. i Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 14.

⁶⁰ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 70-71.

⁶¹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 26,48.

⁶² Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004, 34.

⁶³Isto, 79.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 149.

⁶⁶ Miller, R. L., VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997., 52.

⁶⁷ Isto, 432.

otprilike 4-5% godišnje, ukoliko realna potražnja novca i dalje raste razmjerno porastu realnog dohotka.⁶⁸ Ova politika bi odgovarala potpunom optimalnom odnosu između kapitala i radne snage, a tako i optimalnoj količini novca u opticaju.

Srednjovjekovni vladari su se kao sredstvom monetarne politike najčešće služili porezom. Vođenje monetarne politike, posebice po pitanju krivotvorenja i deprecijacije, vidljivo je u zakonskim regulativama i uredbama koje pojedini vladari donose. Kralj je zakonima uređivao aktivnost rudnika i kovnica, standard kovanica i moguće kazne za postupanje protivno zakonu. U sljedećem poglavlju analizirat će se pojedini aspekti vođenja monetarne politike kroz srednji vijek u Europi.

⁶⁸ Friedman, M. *Teorija novca i monetarna politika*. Beograd: Izdavačko preduzeće „RAD“, 1973., 141.

3. Srednjovjekovne monetarne regulacije

U ovom poglavlju obrađivat će se srednjovjekovni izvori i monetarne regulacije koje oni donose. U prvom dijelu obrađivat će se dva dokumenta vezana za donošenje poreznih regulativa, prvi iz Francuske u 6. st., kojim bi se mogao označiti kraj jednog starog sistema, a drugi iz Engleske u 13. st., kojim možemo početi pričati o razvoju poreznog sustava. Iz izvora iz šestog stoljeća očito je da dolazi do dokidanja antičkih modela monetarne politike. Uvođenje cestarine Ivana Bez Zemlje primjer je uvođenja novčanog plaćanja poreza i time razvoja suverene države. U drugom dijelu obrađivat će se primarni izvori vezani uz regulaciju monetarnog sustava, napose kovačnica i kovanica. Prvi izvor donosi odredbe o krivotvorenju novca i standardizaciju kovanica, što je važna značajka jačanja vlasti. Razvoj rudnika pod kontrolom države, odnosno vlasti, doveo je do povećanja količine srebra i zlata u opticaju, što je pak rezultiralo razvitkom trgovine i rano novovjekovne države. Iz svega toga javila se nužna potreba za uređenim monetarnim sustavom.

3.1. Porezi

Porezi predstavljaju najvažniji vladarev prihod, koji tijekom srednjeg vijeka mijenja svoj oblik. Kraj antičkog sustava monetarnog sistema označio je kraj dotadašnjeg načina prikupljanja poreza. Institucija Crkve odigrala je važnu ulogu na početku srednjeg vijeka. Naime, Franci prihvaćaju katoličanstvo krajem 5. st.⁶⁹ To je važno jer su katolički biskupi na vladare imali utjecaja i time utjecali na monetarnu politiku vladara. Centralna vlast Karolinga bila je u vladarevim rukama, a jedini direktni porez bio je obavezno godišnje darivanje, dok od indirektnih poreza Zacour spominje plaćanje dadžbine u lukama i porez na tržnice i sajmove.⁷⁰ Od 570-ih ekonomske i političke strukture počinju se razlikovati od antičkog svijeta.⁷¹ Barbarski su kraljevi od različitih ekonomskih monopola Rimskog Carstva zadržali pravo kovanja novca i nastavili prikupljati porez prema rimskom modelu (u zlatu), sistem raspada krajem 6. st., dok do konačnog raskida s antičkim modelom dolazi u 7. st. Uzrok toga je da nije bilo vojske ni civilne službe koja bi bila plaćena zlatom, pa se zlato nije moglo vratiti poreznim obveznicima koji bi tim zlatom plaćali porez. U barbarskim kraljevstvima vladari su shvatili da bez oporezivanja kojeg su usporili ne mogu plaćati vojnike, pa je zato plaćanje u naturi zamijenilo plaćanje u zlatu, koje je dotad izgubilo svoju komercijalnu i fiskalnu funkciju, ali je i dalje bilo korišteno kao mjera vrijednosti i kao primjerice sredstvo kompenzacije ili plaćanja dugova.⁷² Zlato su koristili vladari kao darove (biskupima, manastirima, plemićima) i za političko plaćanje.⁷³ Osim manjka reda i manjka novca, problem koji je uništavao ekonomiju 6. st. bio je manjak ljudi uzrokovan

⁶⁹ Zacour, N. *An introduction to medieval institutions*. New York: St. Martin's Press. 1969., 8.

⁷⁰ Isto, 104.

⁷¹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 10.

⁷² Isto, 16-17.

⁷³ Isto. 14-15.

valom kuge i iseljavanjem zbog visokih poreza.⁷⁴ Povjesničari se ne slažu da li je standardno oporezivanje poteklo iz feudalne pomoći ili rimskih principa zakona.⁷⁵ U nastavku se opisuju oba načina uvođenja oporezivanja, prvi koji proistječe iz antičkog modela, a drugi iz feudalnog.

Grgur Tourski izvor je od kojeg saznajemo o poreznom sustavu zapadne Francuske u 6. st. Mogli bismo reći da je Tourski pouzdan izvor, budući da je radio pod kraljem Hilderikom, a istovremeno kritizirao kraljicu Fredegund, što daje naznaku kritičnog pisca.⁷⁶ Merovinški kralj, Hilderik, kako bi zadržao svoj vladajući aparat, a time i red u narodu, uvodi nove poreze u svojem kraljevstvu, koji svojom visinom teško pogađaju stanovništvo.⁷⁷ Naime, za svaki približno ral zemlje, trebali su platiti jednom amforom vina.⁷⁸ To je uzrokovalo migracije stanovništva u druga kraljevstva, dok se u Hilderikovom kraljevstvu javila pobuna koju je kralj krvavo ugušio, te naposljetku proveo povećanje poreza.⁷⁹ U ovom izvoru vidljivi su ostaci poreznog sustava Rimskog Carstva u kojem se silom prikupljao porez, no velika pobuna izazvana povećanjem istog ukazuje na nemogućnost plaćanja i općenito siromaštvo u kojem su ljudi bili prisiljeni seliti, te ubrzan raspad takvog sistema.

Razvoj privatnog vlasništva i oporezivanja u Engleskoj usko je vezan i ukazuje na postupnu promjenu iz feudalnog sistema u nacionalnu suverenu državu u vlasti kralja i Parlamenta.⁸⁰ Porez u smislu kakvom ga danas poznajemo (redovni porez), nastaje iz izvanrednih poreza koji su bili nametani u teškoj financijskoj situaciji, u slučaju pripreme za rat ili tijekom samog rata. Tradicionalan način kako je kralj dolazio do izvanrednih prihoda bilo je nametanjem pomoći njegovim glavnim zakupcima (zemlje) kao što je *scutage* (plaćanje za vojne usluge), što se od 12. st. izbjegava.⁸¹ U dozvoli na uvoz i izvoz Ivana Bez Zemlje iz 1205.-1206. god., engleski kraljevi imaju pravo uzimanja „cestarina“ na uvoz i izvoz.⁸² U to vrijeme kralj ratuje u Francuskoj, 1205. god. umire canterburški nadbiskup Hubert Walter, kralj 1204. god. gubi Normandiju, a do 1206. god. Anjou, Maine i Poitou.⁸³ Neuspjeh i financijske gubitke na europskom kontinentu, kralj je nadomjestio jačanjem učinkovitog monetarnog aparata. Kraljevom odredbom uzimanje dijela tereta (kao naturalnog davanja) je pretvoreno u novčano plaćanje, čime u opticaj dolazi povećana količina kovanica, a porezni se sustav modernizira. Dozvola se obično dobivala od tijela sličnom današnjem ministarstvu financija po cijeni

⁷⁴ Isto, 16.

⁷⁵ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 39.

⁷⁶ Encyclopaedia Britannica *Saint Grgury of Tours*. <https://www.britannica.com/biography/Saint-Grgury-of-Tours>, . (stranica posjećena: 23.4.17.)

⁷⁷ Grgur Tourski, *Opposition to Royal Taxation*. Medieval Sourcebook., c. 575-580. <https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/580Royaltax.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 38.

⁸¹ Isto, 39.

⁸² Ivan, kralj Engleske. *Royal Licenses to export and Import*. Medieval Sourcebook. 1205-1206. <https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/1206Johnexim.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

⁸³ Encyclopaedia Britannica *John. King of England*.. <https://www.britannica.com/biography/John-king-of-England>, (stranica posjećena: 23.4.17.)

koja je bila manje-više fiksna, te su ta plaćanja na kraju regulirana od strane Parlamenta.⁸⁴ Time je, mogli bismo zaključiti, uveden stalni, direktan porez na vanjsku trgovinu čime je monetarni sustav Engleske nepovratno promijenjen. U dokumentu se navode tri pojedina slučaja u kojima stoji da su određenim ljudima dane dozvole za uvoz robe, te je u tim slučajevima osigurana i zaštita prilikom ulaska, što ukazuje na proces razvitka u kojoj je kralj, kasnije prozivan za tiransko vladanje, najčvršće dotad vezao trgovinu uz državu te time omogućio kontrolu, stalne prihode državnoj blagajni i daljnji razvitak poreznog sustava.

U zadnja dva stoljeća srednjeg vijeka radikalno se mijenja socijalno podrijetlo i status francuskih kraljevskih službenika, radikalnije nego u Engleskoj. Dobra plaća i povećanje iste vodili su povećanju birokratskog aparata.⁸⁵ Za vrijeme francusko-engleskih ratova kraljevi se susreću s problemom namirivanja financijskih sredstava za potrebe rata. Da se zaštite od velikih poreza, ljudi su radije plaćali mito sakupljačima poreza (koje je bilo veliko) nego još više plaćali kralju.⁸⁶ Zbog prekomjernog oporezivanja ljudi su ostajali bez novca i na taj način je tržište kolapsiralo.⁸⁷ U Engleskoj je vrlo malo plemića bilo privilegirano, dok je u Francuskoj suprotna situacija zbog velikog broja povlaštenog plemstva koje ne plaća poreze postao sporni problem krize 1356. god. (kao i dovelo do pobune žakerije 1358. god.).⁸⁸ Naime, članovi kraljevske dinastije nisu dopuštali oporezivanje njihovih podanika ako i oni nisu dobivali dio poreza što je vodilo osiromašivanju monarhije, ali je služilo za kupnju političke potpore najopasnijih podanika za nastavak oporezivanja. 1370-ih u Francuskoj započinje novi oblik oporezivanja (petnaestine i desetine nisu bile popularne), pa se pokušalo uvesti porez koji se ne temelji na procijenjenom vlasništvu, nego na ljudima. Naravno, prikupljeno je više poreza nego obično, ali je takav financijski eksperiment doživio fijasko i prouzročio pobune.⁸⁹ Pod Karlom VI. Francuska je po prvi puta mogla tretirati oporezivanje (dotad indirektni porezi na trgovačke transakcije (*aides*) i *gabelle* na sol) u vrijeme mira kao normalna sredstva kraljevskih financija, dok je sistem u potpunosti zaživio u vrijeme Karla VII.⁹⁰ U Engleskoj je kralj Edvard III., kako bi mogao financirati ratovanje s Francuskom, pokušavao kontrolirati cijelu vanjsku trgovinu vunom, kao najznačajnijim izvoznim artiklom.⁹¹ Zbog toga se kralj sukobio s trgovcima, koji su ulaskom u parlament dobili veću kontrolu nad indirektnim oporezivanjem te na taj način omogućili da se to institucionalno tijelo razvije, što čini najvažniji konstitucionalni napredak u vrijeme vladavine Edvarda III.⁹²

⁸⁴ Ivan, kralj Engleske. *Royal Licenses to export and Import*. Medieval Sourcebook. 1205-1206.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/1206Johnxim.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

⁸⁵ Fryde, E. B., *Studies in Medieval Trade and Finance*. London: The Hambleton Press, 1983. , 826.

⁸⁶ Isto, 832.

⁸⁷ Isto, 840.

⁸⁸ Isto, 842, 849.

⁸⁹ Isto, 852.

⁹⁰ Isto, 857.

⁹¹ Isto, 8.

⁹² Isto, 10.

3.2. Novčarstvo

Vizigotski zakonik, 681. god., donosi propise vezane uz kovanice.⁹³ Monetarni propisi formirani da uspostave čvrst monetarni sustav dio su politike ranih kraljeva Francuske, Anglo-Saksonske Engleske, Lombardije i Vizigotskog kraljevstva. Kraljevski autoritet u 7. st. bio je zadržan ali slab, što se vidi u ekstremnoj lokalizaciji kovačnica.⁹⁴ Merovinzi su u 7. st. počeli kovati novi, srebrni denarii, a povećanje broja kovačnica došlo je prije nego je politička kontrola kovačnica kolapsirala.⁹⁵ Rezanje i krivotvorenje novca prevladava u srednjem vijeku što pokazuje da izrada novca (način projektiranja i udaranja) nije bila visoko razvijena, pa su vladari propisivali kazne za takve radnje. U dokumentu iz vizigotskog zakonika navodi se vrijednost monete. Jedna funta zlata vrijedi sedamdeset dva solida zlata, dok trećina zlatnog solida vrijedi pet srebrnih solida.⁹⁶ 4 stara denarija vrijedila su 1 triens u kasnom 7. st. i ranom 8. st. čime je omjer zlata naspram srebra bio 12:1.⁹⁷ Solidus kao jedinica vrijedila je tri triensa što je odgovaralo vrijednosti dvanaest denarija.⁹⁸ Iz ovog je vidljiva standardizacija, koja je jedan od čimbenika razvoja države. Unatoč tome što se u 7. st. novac više ne koristi u komercijalne svrhe, iz vizigotskog zakonika je vidljivo da ostaje kao sredstvo mjere, koja je propisana zakonom, kao aktom objave provođenja ekonomskih regulativa od strane vladara.

U ediktu iz Pistresa iz 864. god., Karlo Ćelavi daje zakonske odredbe o kovanju i prihvaćanju novca, te regulira kazne za krivotvorenje istog.⁹⁹ Riječ je o jednom od najcjelovitijih i informativnih dokumenata o karolinškom novčarstvu, inspiriranim rimskim pravom. Naime, do tog vremena u Francuskoj su postojala najmanje 9 mjesta sa pravom kovanja novca, no ediktom je to reducirano na 3 u koja je uključena i sama palača, St. Josse, i Rouen.¹⁰⁰ Važnost rudnika uviđena je još u 8. st., kada Pipin Mali provodi reformu kovanica 754/5. god. s ciljem da se povrati težina denarija koju je posjedovao prije rapidnog pada 730-ih, a reforma je prvo aplicirana na rudnike pod direktnom kraljevom kontrolom.¹⁰¹ Edikt je ponovio odgovornost grofova u vođenju rudnika u kraljevstvu, no iako odgovornost leži na grofovima, kovanice su još bile u to vrijeme dosta centralizirane.¹⁰² Kralj regulira da novac koji nije ispravne težine ne mora biti prihvaćen, kako od blagdana sv. Martina novac koji nije kovan u novim kovačnicama ne mora biti prihvaćen, a onaj tko nastavi nakon tog proizvoditi

⁹³ Iz Vizigotskog zakonika, *On Coinage*. Medieval Sourcebook., c. 681.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/631visigothic-coins.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

⁹⁴ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 24.

⁹⁵ Isto, 22,24.

⁹⁶ Iz Vizigotskog zakonika, *On Coinage*. Medieval Sourcebook., c. 681.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/631visigothic-coins.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

⁹⁷ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 34.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Karlo Ćelavi. *Edict of Pistres*. Medieval Sourcebook. 864.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/864charlesbald-Pistres.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 40.

¹⁰² Isto, 55.

novac biti će ga lišen, te se nadalje navodi kako novac treba izgledati.¹⁰³ Novac treba biti kovan od čistog srebra, a proizvođači su dužni proizvoditi pošteno, u protivnom će im se (uz Božju kaznu) odsjeći ruka.¹⁰⁴ Nakon pada Karolinškog carstva, grofovi koji su imali rudnike pod svojom ovlasti, počeli su kovati novac za sebe, nekad sa imenom kralja, a najčešće bez ičeg, pa se tek na početku 10. st. na kovanicama počinju pojavljivati imena grofova.¹⁰⁵ Fragmentarnost političkog autoriteta tog doba ne ide paralelno sa fragmentarnošću na prava kovnica, budući da je funkcioniranje kovnica zavisilo o centralnoj vlasti. Osim grofova, mali broj vlastelina i crkvenih feudalaca imao je pravo na kovanje. Unatoč kleru i grofovima koji su držali kovnice, veliki zemljoposjednici počeli su preuzimati rudnike na zapadu Karolinškog carstva.¹⁰⁶ Spufford navodi da je to „vrijeme u kojem od velikih, centraliziranih rudnika imamo više manjih, lokaliziranih, koji su funkcionirali naizmjenično tijekom 10. st.“, dok je „u isto vrijeme kvantiteta novca u cirkulaciji i broj uporabe novca bio je u padu.“¹⁰⁷ Uzrok je promjena u društvu u kojem se od djelomično monetizirane ruralne ekonomije prešlo na društvo u kojem je ruralna renta bila plaćena u dobru i uslugama, a manje u novcu, te u neravnoteži plaćanja između zapada i istoka Europe.¹⁰⁸ Zaustavljanjem franačke ekspanzije, opala je trgovina robljem koja je predstavila preokret u trgovini Istoka i Zapada, pa je kao posljedica, zaustavljen je priljev novca u zlatu u Europu.¹⁰⁹ Pad u proizvodnji srebra, u kojem je kler i plemstvo nastavilo plaćati luksuznu robu Istoku, potaknut je preusmjeravanjem srebra u crkvene riznice.¹¹⁰

Od 845. god. kad je platio 7000 funti u srebru, Karlo Ćelavi je plaćao Dancima „danegeld“, očitio iz kraljevskih riznica.¹¹¹ No 861. god., kralj više nema novaca i zato nameće pristojbu na crkvene riznice i vlasništvo čime nameće direktno oporezivanje.¹¹² Vjerojatno je da je to veliko prikupljanje danegelda prisililo Karla na otvaranje velikog broja rudnika i učvršćivanje kontrole kovačnica, te zasigurno uvelike osiromašilo crkvene riznice, smanjilo količinu novca u cirkulaciji, a time i označilo smanjenje brzine cirkulacije novca i manje robe za prodaju na tržištu. Francuska monarhija se praksom čestih deprecijacija, kako bi ljudi dolazili u kovnice donoseći „loš“ novac i dobili novi, kojem je smanjen udio vrijednog metala, koristila kao alternativom ratnom porezu. Naočitija posljedica takve monetarne politike, kojom se namjerno snižavala vrijednost novca je inflacijski rast cijena, koji je posebno pogadao siromašne.¹¹³ Do sredine 12. st. kovnice u Francuskoj došle su u ruke grofova, u nekim slučajevima biskupa ili opata. Politička fragmentarnost na prava kovanja nije utjecala na

¹⁰³ Karlo Ćelavi. *Edict of Pistres*. Medieval Sourcebook. 864.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/864charlesbald-Pistres.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 55-56.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto, 60.

¹¹⁰ Isto, 61.

¹¹¹ Isto, 62.

¹¹² Isto.

¹¹³ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 102-103.

uporabu samog novca, no prilagođavanjem mjera i težine novca vlastitim privatnim interesima, došlo je do prekida uniformnosti kovanica.¹¹⁴

Monetarna upotreba novca u 8. st. u Engleskoj bila je ograničena na južne i istočne dijelove, odnosno prostore gdje se najviše trgovalo.¹¹⁵ Rigidno centralizirana organizacija kovanja novca omogućila je da se s vremena na vrijeme novac, koji je često bio znatno oštećen ili krivotvoren prekuje.¹¹⁶ Londonskim zakonom iz 978. god. kralj Æthelred Unrædy pokušava suzbiti krivotvorenje i stvoriti sistem kovanja novca kojeg je lakše kontrolirati.¹¹⁷ Iz tih razloga kralj naređuje da se za krivotvorenje odsječe ruka, savjetuje i naređuje biskupima, nadglednicima zemljoposjeda i sl. da obrate pozornost na krivotvoreni novac, smanjuje broj kovača novca, te traži od njih da je novac čist i ispravne težine.¹¹⁸ Jedan od fenomena 10. st. u Engleskoj (i Njemačkoj) je velik broj trgovačkih centara umjetno stvorenih od vladara ili plemstva, kao produžetak religijskih, vojnih ili administrativnih centara.¹¹⁹ Razvoj rudnika blisko je povezan sa razvojem trgovine, budući da bez dostatne količine kovanica u opticaju, trgovina ostaje na razini trampe. Razvojem trgovine sa sjeverom Francuske, Frizijom, počela je u Englesku (posebice jug) dolaziti velika količina srebra koja nije zadržana kao njemački novac, otkuda su kovanice dolazile (budući da su najproduktivniji rudnici bili njemački), već se vršilo prekivanje u engleski novac.¹²⁰ Zbog toga je rast broja kovnica gotovo paralelan sa povećanjem kovnica u Saskoj, pa tako Spufford navodi broj od 70 kovnica do kraja 10. st.¹²¹ Monetarne promjene krajem 10.st., dovele su do kovanja i cirkulacije novca u svim dijelovima Engleske, a taj sustav zahtijevao je kontrolu kovačnica koju je moguće regulirati. Velike količine srebrnih penija koje su izlazile iz Engleske u Skandinaviju (Dancima) samo djelomično su bile predmet trgovine, a većinom iz političkih razloga.¹²² Velika svota koju su platili do sredine 11. st. ukazuje na veliku količinu novca u opticaju.¹²³ Dakle, srebro iz Saske je pokrenulo lančanu reakciju. U Engleskoj je kontrola kovanica bila najjača, a temelj je postavljen Londonskim ugovorom. Od kralja Aethlreda II., koji uvodi prekivanje, sav novac je bio u potpunosti prekovan u rjeđim ili češćim intervalima, a stari obezvrijeđen.¹²⁴ Sam novac pokazuje da je sistem „obnove“ novca potreban. Kad je novac prekovan, kralju ostaje značajan profit. Čini se da su kovnice davale tri, za četiri primljena penija.¹²⁵ Dakle, 1 ide kralju. Takav sistem je ekvivalentan regularnom porezu od 25% svakih 6

¹¹⁴ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 101.

¹¹⁵ Isto, 41.

¹¹⁶ Isto, 44.

¹¹⁷ Æthelred Unrædy. *The Laws of London*. Medieval Sourcebook. 978.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/978ethelred-londonlaws.asp> (stranica posjećena: 23.4.17.)

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 75.

¹²⁰ Isto, 87.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto, 90-91.

¹²³ Isto, 91.

¹²⁴ Isto, 92.

¹²⁵ Isto, 93.

godina.¹²⁶ Prekivanje („renovatio monetarum“) novca je jedan od sigurnih faktora koji su utjecali na jačanje monarhije u Engleskoj. Također je jasno da je takav sistem moguć u državi koja već ima jaku vladajuću organizaciju da to provodi i koja ima dovoljno monetarno razvijenu ekonomiju u kojoj nema sudjelovanja strane valute. Novac nije imao intrinzičnu vrijednost, jer se razlikovao u težini i mjeri, ali je njegovu vrijednost određivao kralj. Drugdje u zapadnoj Europi vrijednost novca je ovisila o količini srebra.¹²⁷ I u drugim državama koje su preuzele sistem „obnove“, prekovanja novca, bio je potreban jak centralni autoritet, razvijena trgovačka struktura i relativno mali novac, a Engleska je reprezentativan primjer takve države.¹²⁸

Problem uništenog ili krivotvorenog novca i vladarskim uredbama, teško je bila rješiva. Praksa krivotvorenja novca bila je iznimno raširena u vrijeme kralja Henrika III.¹²⁹ Veliko neprijateljstvo se javilo prema stranim mjenjačima novca koji su pratili papinske sakupljače poreza i trgovce. Novac je bio u takvom stanju da je to ljutilo i domaće i strance.¹³⁰ Novac je bio oštećen, odnosno odrezan gotovo do unutarnjeg dijela kruga (prstena) kovanice, a granica na kojoj su bila slova bila je u potpunosti uništena ili iznimno oštećena.¹³¹ Proglasom je utvrđeno da nijedan oštećen peni ili onaj pogrešne veličine ili težine ne treba biti uzet. Za krivotvorenje su optuženi Židovi, flamanski trgovci vunom.¹³² Zbog toga je u Engleskoj uveden novi, minimalno promijenjen, „izblijeđen“ novac. Oblik novca koji je izdao Henrik III. bio je izmijenjen utoliko da je križ prelazio mjesto gdje su slova bila označena, pa se naziva „dugi križ“, no nije došlo do nikakve promjene u težini, izgledu i obliku slova.¹³³ Iako je pokušaj propao suzbijanja krivotvorenja, kralj je pokušajem reforme udario temelje standardizacije novca i modernog monetarnog sistema Engleske. U izvoru se kako je isto učinio francuski kralj.¹³⁴ Za Englesku u 13. st. to je značilo početak modernizacije monetarnog sustava koji je započeo u 10. st., a do potpune transformacije dolazi u 14. st., stvaranjem čvrstog upravnog i financijskog sustava, koji je zavisno o jačini vlasti više ili manje efikasan. Do promjena monetarnih politika dolazi zbog promjena u cjelokupnom ekonomskom sustavu tijekom 13. st., koje je zbog svojeg obujma događaja i utjecaja na razvoj monetarnog sustava nezaobilazno obraditi.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ Isto, 94.

¹²⁸ Isto, 94-95.

¹²⁹ Matej Parižanin. *King Henry III's Reformation of the Coinage*. Medieval Sourcebook. 1248.

<http://legacy.fordham.edu/Halsall/source/1178Freiburg.asp> (stranica posjećena: 23. 4. 17.)

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto.

¹³³ Kelleher, R. *Kings and Coins in Medieval England: Henry III*.

https://www.academia.edu/8734358/Kings_and_Coins_in_Medieval_England_Henry_III, Academia, 2014. (stranica posjećena: 10.7.17.), 23.

¹³⁴ Matej Parižanin. *King Henry III's Reformation of the Coinage*. Medieval Sourcebook. 1248.

<http://legacy.fordham.edu/Halsall/source/1178Freiburg.asp> (stranica posjećena: 23. 4. 17.)

4. „Dugo trinaesto stoljeće“

Povećanje količine srebra od 1160-ih godina označilo je veću potrebu za kovanjem srebra, prekivanjem stranog u lokalno, kao što je u primjeru Engleske, te starog u novo srebro, kao što je u primjeru Francuske, a potom rezultiralo otvaranjem zatvorenih rudnika i povećanjem aktivnosti onih aktivnih. U zadnjoj fazi povećanja količine, to je dovelo do stvaranja svojevrsnih tvornica koje su podrazumijevale podjelu rada.¹³⁵ Poboljšanje komunikacije i povećanje centralizacije vlasti pridonijelo je tome. U centraliziranoj Engleskoj, gdje su gotovo svi rudnici bili kraljevski, bilo je moguće koncentrirati kovanje novca u dva velika centra, London i Canterbury (uz ostale male).¹³⁶ Za razliku od primitivnih radionica novca prijašnjeg perioda, nove kovnice bile su kompleksne organizacije, koje su imale velike građevine, stalne službenike sa zadatkom neprekidnog nadgledanja, te nadglednike koji su štitali (državne) trgovačke interese. Razvoj rudnika se prvo pojavljuje u Italiji pa ne začuđuje da su do kraja 13. st. uspješni vlasnici kovnica bili talijanski poslovni ljudi koji su osim iz Toskane, dolazili su i iz Lombardije.¹³⁷ Sve je to posljedica veće akumulacije bogatstva u rukama obitelji, pojedinaca, trgovačkih udruženja i bankarskih kuća, a što je posebice izraženo krajem 13. st.¹³⁸

Od kasnog 12. st. europska je ekonomija prošla kroz transformaciju što znači da je svaki sektor - urbani, ruralni i trgovački brzo rastao, što mnogi povjesničari pripisuju rastu stanovništva.¹³⁹ Porast populacije je po toj teoriji doveo do intenzivirane poljoprivrede i stočarstva, produkcije za tržišta, razvoja lokalnog tržišta, te rasta unutrašnje trgovine i industrije. Novi ugovori s Istokom doveli su do novih trgovačkih ruta, odnosno razvitka vanjske trgovine. Najvažniji je pokazatelj razvitka razvoj urbanizacije odnosno kulture i gradova.¹⁴⁰ Nevjerojatni su naponi bili uloženi u skupljanje novca za sudjelovanje u I. križarskom ratu, što je bio samo početak troškova. Za II. i III. križarski pohod, raširena je bila prodaja i stavljanje zemlje pod hipoteku, a sve je zajedno rezultiralo smanjenom cirkulacijom novca i u konačnici zatvaranjem kovnica.¹⁴¹ Freiburški rudnici bili su glavni opskrbljivači srebrom gotovo 100 godina.¹⁴² Iskapanom količinom, može se reći da su podržali trgovačku ekspanziju trinaestog stoljeća. U 14. st. proizvodnja se ne gasi, već je u manjim količinama. Nakon profitabilnog otkrića rude u Freiburgu, krenulo je traženje rudnika srebra, pa je tako krajem stoljeća otkriven Kutna Hora u Bohemiji kojeg se sa sedamnaest rudnika smatra najvećim otkrićem

¹³⁵ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 187.

¹³⁶ Isto, 193.

¹³⁷ Isto, 194.

¹³⁸ Zacour, N. *An introduction to medieval institutions*. New York: St. Martin's Press. 1969., 63.

¹³⁹ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 5.

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 98-99.

¹⁴² Isto, 113.

srebrne rude trinaestog stoljeća.¹⁴³ Na je taj način srebro iz Srednje Europe razvilo dva novčana toka tadašnjeg svijeta: prema Italiji i Španjolskoj.¹⁴⁴

Osim promjene u količini iskopane rude i povećanju kovanica u opticaju, mijenja se i način upravljanja rudnicima. 1290-ih kralj Edvard I. mijenja način iskapanja ruda, pa tako rudari više nisu slobodni, odnosno ukida se praksa da ne oni iskopavaju rude i proporcionalno produkciji plaćaju naknadu kralju.¹⁴⁵ Kralj je preuzeo rudnike u svoje vlasništvo i rudare plaćao po komadu rudače, što je dovelo do velikog broja radnika koji inače ne bi radili u neprofitabilnim rudnicima.¹⁴⁶ Raniji primjer takvog ranog kapitalističkog oblika organizacije u kojoj dioničari zapošljavaju upravitelje rudnika, oni zatim zapošljavaju rudare koji rade za plaću, a ne za same sebe, na početku 13. st. javlja se u Italiji, Toskani.¹⁴⁷ Profit koji nastaje od trgovine na sjeveru Italije uvelike je utjecao na trgovačku revoluciju trinaestog stoljeća. Jedan od važnih ekonomskih napredaka u ekonomiji 13. st. je prodor talijanskih poslovnih ljudi u zemlje sjeverozapadne Europe. Njihov uspjeh je temeljen na posjedovanju velikih financijskih resursa, koji omogućuju razvoj depozitnog bankarstva čije su prednosti: sigurnost novca, investiranje zbog profita i poslovne transakcije bez fizičke transakcije novca.¹⁴⁸

Prirodna posljedica povećanja količine novca u opticaju je inflacija, koja je obilježila trinaesto stoljeće, primarno zbog povećanja populacije, što je stavilo pritisak na agrikulturne resurse i uzrokovalo povećanje cijena, sekundarno zbog smanjenja udjela srebra u kovanicama.¹⁴⁹ Smanjenje je bilo generalno potrebno zbog smanjenja težine novca, kako bi bilo jednostavnije za uporabu, no ponekad je bilo nametnuto zbog financijskih potreba vladara. Neke od reakcija na povećanje količine novca u opticaju su: pokušaj direktnog profitiranja od tržišne cijene dobara isplaćivanjem radnika u novcu kojem je vrijednost padala, pojava menadžera, transformacija tradicionalnih izvora prihoda u dobru i uslugama u novcu, omogućavanje direktnog oporezivanja seljaka što je kraljevima omogućilo očuvanje moći s obzirom da su mogli isplaćivati redovite plaće u novcu, povećanje potražnje luksuznih dobara i promjena u količini međunarodne trgovine.¹⁵⁰ Redoviti novčani prihodi i bankarstvo razvijeno do određene mjere, omogućilo je vladarima pozajmljivanje velikih svota novca, veću slobodu vladara, plaćanje vojske i birokratskog aparata. Jačanje vladara i centraliziranog državnog aparata s posljedicom ekonomske i socijalne kontrole, „direktno ili indirektno“, smatra Wood, „dovelo je do seljačke bune u Francuskoj 1358. god. (Jacquerie), u Firenci 1378. god. (Ciompi) i kao vrhunac, u Engleskoj, 1381. god. (Peasants' Revolt)“.¹⁵¹ Fryde navodi primjer kako

¹⁴³ Isto, 125.

¹⁴⁴ Isto, 133-142.

¹⁴⁵ Isto, 127.

¹⁴⁶ Isto.

¹⁴⁷ Isto, 129.

¹⁴⁸ Fryde, E. B., *Studies in Medieval Trade and Finance*. London: The Hambledon Press, 1983., 344.

¹⁴⁹ Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 243.

¹⁵⁰ Isto, 244-251.

¹⁵¹ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 43.

kraljevi nisu znali vratiti na miran način stabilnost valuti, nego su potezi za stabilnost monetarnog sustava prouzrokovali pobune i proteste.¹⁵² U 14. st. došlo je do opadanja proizvodnje i trgovine, smanjivanja profita i uopće interesa, a pad profita je označio pokušaj zadržavanja razine plaća, što je rezultiralo pobunama, posebno u industrijskim središtima.¹⁵³ Zbog restrikcija na produkciju koja je uslijedila nakon vrhunca hiperprodukcije, mnogi trgovci ulaganjem novca u zemljišta, radije nego u trgovinu, postaju aristokratski sloj.¹⁵⁴

Venecija zaslužuje pozornost kao mjesto rođenja ranog oblika kapitalizma i razvitka novog monetarnog sistema, a posebice bankarstva, kao neizostavnog dijela monetarnog sustava. Između sebe, Venecijanci zadržavaju *colleganze*, ugovor kojim su kapitalisti mogli zaposliti agenta obećavši mi četvrtinu ili kojim je trgovac mogao upravljati ulaganjima drugih ljudi, kako bi se zaštitili od stranog kapitala.¹⁵⁵ I u Veneciji i Firenci male srebrne kovanice obezvrjeđivane su u usporedbi sa zlatnim kovanicama koje su postavljale cijene u međunarodnoj trgovini. Deprecijacija je u oba slučaja smanjila cijenu proizvodnje i tako povećala profit trgovaca koji su kupovali materijal i produkt rada u lokalnoj valuti i prodavali ga na tržištu gdje su cijene bile uređene standardom zlata.¹⁵⁶

Tijekom 13. st. u Europi se počela uvoditi dvo-metalna valuta, što je dovelo do lijevanja i cirkulacije zlatnog novca u Europi, a nazivano je „pobjedom zlata“ nauštrb manjka srebra.¹⁵⁷ Točka okretaja bila je 1284. god. kada je Venecija izdala venecijanski dukat, odnosno 1252. god., kada je Firenca izdala zlatni florin, a Genova novi genovivo, što je pak posljedica velike količine zlata iz zapadne Afrike.¹⁵⁸ Do ranog 14. st., otkrićem europskih rudnika zlata primjerice u Slovačkoj i Mađarskoj, zalihe zlatnih rezervi bile su pitanje potrebe.¹⁵⁹ Zlato je u Europi, posebno u Engleskoj bilo precijenjeno nauštrb srebra, što je značilo veći priljev zlata i veći odljev srebra, te postupno potpuno izbacivanje srebra iz financijskog sustava kao sredstva plaćanja ili mjere. Postupne promjene i povećanje državnog uređenja u smislu kontrole i mogućnosti intervencije države u tržište, omogućile su bolju kontrolu poreznog sustava i toka novca. Nakon svjetske ekonomske krize 1930-ih i II. svjetskog rata dolazi do potpunog sloma zlatnog standarda.¹⁶⁰

¹⁵² Fryde, E. B., *Studies in Medieval Trade and Finance*. London: The Hambledon Press, 1983., 836.

¹⁵³ Zacour, N. *An introduction to medieval institutions*. New York: St. Martin's Press. 1969., 67.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Lane, F. C. *Studies in Venetian Social and Economic History*. London: Variorum Reprints. 1987., 316-318.

¹⁵⁶ Isto, 321.

¹⁵⁷ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 129.

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Isto, 130.

¹⁶⁰ Bilateralni tečajevi između europskih valuta nakon II. svjetskog rata definirali su se u okviru vezivanja za američki dolar bretton-woodskim sistemom zlatno-deviznog standarda. Više vidi u: Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 224.

5. Monetarna politika Europske unije

U ovom poglavlju obrađuje se način na koji Europska unija, odnosno tijela zadužena za formiranje i provedbu politika, vode i oblikuju suvremeni monetarni sustav. U nastavku se navode počeci razvoja Ekonomske i monetarne unije, kao tijela koje je prethodilo suvremenom monetarnom sustavu, određene zakonske regulative koje su implementirane u zakonodavstvo zemalja članica EU, te mehanizmi koji su doveli do današnjeg stanja monetarnog sustava. Tijekom poglavlja navode se pozitivni i negativni učinci takve politike. Osim toga, u dijelu 5.1. daje se kratak prikaz uvođenja jedinstvene valute eurozone. EU je učinkovitost monetarnog sistema trebala dokazati 2008. god., udarom globalne krize, no sistem je pokazao svoju neotpornost.

Od politika zajedničkih državama EU, kao što su industrijska, agrikulturna, trgovačka, socijalna itd., bazu i jedan od važnijih čimbenika formiranja zajedničkih politika čini monetarna politika. Mundell-Flemingov model pokazuje kako zemlja ostvaruje unutarnju i vanjsku ravnotežu pomoću monetarne i fiskalne politike, a uspješnost kombinacije politika zavisi o vanjskom sektoru.¹⁶¹ Važno je napomenuti da je fiskalna politika uspješnija u uvjetima fiksnog tečaja, a monetarna politika u uvjetima fleksibilnog tečaja, od kojih oba imaju prednosti i mane. Također, model pokazuje da ekonomija ne može u isto vrijeme održavati fiksni tečaj, slobodno kretanje kapitala i nezavisnu monetarnu politiku.¹⁶² Svoje začetke Ekonomska i monetarna unija ima 1978. god, odnosno 1979. god., kada sa radom započinje Europski monetarni sustav.¹⁶³ Jedan od prvih pokretača izmjena dotadašnjeg regulatornog režima bilo je izvješće Cockfield, sa oko 300 prijedloga, što je potaknulo na gotovo toliko izmjena, od kojih su se najvažnije direktive vezale uz banke kao dominantne financijske institucije.¹⁶⁴ Od 1974. god. djeluje Bazelski odbor za nadzor banaka (BCBS), koji djeluje u okviru Banke za međunarodna poravnavanja kao tijelo koje ujedinjuje 27 središnjih banaka zemalja članica Banke za međunarodna poslovanja i djeluje kao središnja banka nacionalnih središnjih banki.¹⁶⁵ Uloga je vidljiva kroz niz sporazuma (Basel I, II i III). Neke od važnijih regulativa koje bi valjalo spomenuti su: *First banking Directive on Coordination of Regulations governin Credit Institutions* iz 1977. god., *Directive on the supervision of Credit Institutions on a Consolidated Basis* iz 1983. god. i *Second Banking Coordination Directive* iz 1993. god., koja predstavlja najveći napredak u stvaranju jedinstvenog europskog tržišta.¹⁶⁶ Osim toga, 1999. god. donesen je Financial Services Action Plan

¹⁶¹ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 28.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 225.

¹⁶⁴ Gerbet, P. *The Commission's White Paper and proposals*.

https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/26/e938b477-1816-4930-96c0-4bc7f9b33e2f/publishable_en.pdf (stranica posjećena: 16.7.17.)

¹⁶⁵ Bank for International Settlements. *History of the Basel Committee*. <http://www.bis.org/bcbs/history.htm> (stranica posjećena: 16.7.17.)

¹⁶⁶ European Commission. *Banking*. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-92-1058_en.htm?locale=en (stranica posjećena: 15.7.17.)

(FSAP).¹⁶⁷ Ta regulatorna reforma iz područja financijskih usluga sadrži 42 mjere, u 4 grupe: (1) dovršavanje jedinstvenog europskog tržišta institucionalnih investitora, (2) razvijanje otvorenog i sigurnog tržišta za male ulagače, (3) osiguranje kvalitetne regulacije i supervizije i (4) ostale komplementarne mjere za ostvarivanje zadanih ciljeva.¹⁶⁸

Današnji temelj monetarne politike EU predstavlja Ekonomska i monetarna unija (EMU), vođena zahtjevom za slobodnim kretanjem ljudi, roba i kapitala, te slobodnim pružanjem usluga. Kod monetarne unije radi se o posebnom obliku fiksnog tečajnog režima u kojem se na monetarnom području koristi jedna novčana jedinica.¹⁶⁹ Od ugovora u Maastrichu, 1991. god., EMU ima zadaće: koordinacije ekonomskih politika između zemalja članica, koordinaciju fiskalnih politika kroz ograničenja na zaduživanje i deficit, vođenja nezavisne monetarne politike od strane Europske središnje banke (ECB), te nadgleda financijske institucije na području u kojem je prihvaćen euro kao valuta, kojeg također nadgleda.¹⁷⁰ Kako bi bolje reagirala na financijske i ekonomske krize, EU radi na poboljšavanju novih mehanizama, s ciljem osiguravanja veće stabilnosti i ravnoteže različitih europskih ekonomskih politika. Tako je 2015. god. donesen plan jačanja EMU i njenih politika u dvije faze, sa planiranim ostvarenjem do 2025. god. Odgovornost unutar EMU je podijeljena između institucija EU i država članica, pa su glavni akteri kreiranja politike Europsko vijeće, Vijeće EU, Eurogrupa, države članice, Europska komisija, Europska središnja banka i Europski parlament, svako od tijela s određenim funkcijama.¹⁷¹ Naime, prema washingtonskom koncenzusu, u modernim demokracijama sustav državne vlasti temelji se na ustavnom konceptu „podjele vlasti“, te „uzajamne ravnoteže i provjere“ svih ogrankama državne vlasti.¹⁷² U tom okviru, vladavina prava i nezavisnost sudbene vlasti pretpostavke su slobodnog tržišta i ekonomskog rasta, a zbog makroekonomske stabilnosti potrebna je ustavna garancija nezavisnosti monetarne vlasti, što možemo primijetiti u vođenju politike EMU.¹⁷³ Osim već navedenih zadaća, EMU vrši četiri glavne aktivnosti vezane uz ekonomiju: implementira učinkovitu monetarnu politiku za područje gdje je euro valuta na način da očuva stabilnost cijena, koordinira ekonomske i fiskalne politike između država članica EU, osigurava glatko funkcioniranje tržišta, te vrši nadgledanje i superviziju financijskih institucija.¹⁷⁴ Prednosti

¹⁶⁷EUR – Lex. *Financial Services Action Plan*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A124210> (stranica posjećena 10.7.17.)

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 97.

¹⁷⁰ European Commission. *What is the Economic and Monetary Union? (EMU)* https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/economic-and-monetary-union/what-economic-and-monetary-union-emu_en (stranica posjećena: 15.7.17.)

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 74.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ European Commission. *How Economic and Monetary Union works*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/economic-and-monetary-union/how-economic-and-monetary-union-works_hr (stranica posjećena: 15.7.17.)

monetarne unije uglavnom su mikroekonomske što znači niže transakcijske troškove, uklanjanje tečajnog rizika i korištenje prednosti stabilne novčane jedinice potrebne za ugovaranje dugoročnih poslova.¹⁷⁵ Makroekonomske prednosti su da se kod režima fiksnog tečaja smatra njegova stabilnost u odnosu na deprecijaciju. No, da bi se to održalo, monetarne vlasti moraju voditi politiku visokih domaćih kamatnih stopa radi obrane fiksnog tečaja.¹⁷⁶ Ukratko, ulaskom u monetarnu uniju trebalo bi doći do smanjenja razine kamatnih stopa zbog većeg kredibiliteta i stabilnosti nadnacionalne valute. Prednost EMU i monetarne politike koju ona provodi ogleda se u većoj učinkovitosti tržišta (naspram onih država koje nisu članice), manjim poremećajima istog, te većoj koristi na samom tržištu.¹⁷⁷ Iz tih razloga, navodi se da je politika EMU koordinirana i unutar regije obuhvaćene eurom, „centralizirana i nezavisna“.¹⁷⁸ Dakle, na nacionalnoj monetarnoj politici ostaje upravljanje državnim budžetom, porezima, plaćama i cijenama, koje države članice EU nastoje uskladiti sa preporukama EMU, kako bi cjelokupno europsko tržište bolje funkcioniralo. Neki od pozitivnih aspekata pristupanja EMU su: veća transparentnost, smanjenje transakcijskih troškova, uklanjanje nepredvidivosti i nesigurnosti tečajeva.¹⁷⁹ S druge strane, zemlje pristupnice gube monetarnu neovisnost, može doći do asimetričnih šokova zbog različitosti zemalja članica, a te šokove zbog ograničenog proračuna EU nije u stanju regulirati.¹⁸⁰ No euro kao valuta pridonosi izgradnji jedinstvenog europskog tržišta koje je temelj u procesu uključivanja Europe u globalizacijske procese. Monetarna politika za područje obuhvaćeno eurom vođena je od strane Europske središnje banke (ECB)¹⁸¹, a u kreiranju sudjeluju guverneri nacionalnih banaka i članovi Izvršnog odbora ECB koji politikom teže stabilnosti cijena, odnosno suzbijanjem inflacije na optimalnu razinu od 2%.¹⁸² Paktom o stabilnosti i rastu (SGP) zahtijeva se deficit manji od 3% BDP-a i nacionalno dugovanje niže od 60% BDP-a.¹⁸³ Osim toga, *The Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union* (TSCG)¹⁸⁴ i *The broad economic policy guidelines* (BEPG) sporazumi su na razini EU kojima se osigurava implementacija preporuka EMU u državnu politiku zemalja članica EU.¹⁸⁵ ECB kao institucija zadužena za kreiranje

¹⁷⁵ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 98.

¹⁷⁶ Isto, 98-99.

¹⁷⁷ European Commission. *How Economic and Monetary Union works*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/economic-and-monetary-union/how-economic-and-monetary-union-works_hr (stranica posjećena: 15.7.17.)

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 239.

¹⁸⁰ Isto, 239-240.

¹⁸¹ Čiji su početni kapital od 5 mlrd. eura uplatile zemlje članice EU.

¹⁸² European Commission. *How Economic and Monetary Union works*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/economic-and-monetary-union/how-economic-and-monetary-union-works_hr (stranica posjećena: 15.7.17.)

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Republika Hrvatska, kao i Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske i Republika Češka, nisu potpisnice Fiskalnog dogovora, temelja TSCG, koji čini okvir za vođenje nacionalne fiskalne politike.

¹⁸⁵ Isto.

monetarne politike EU, neovisna je institucija temeljem institucionalne, operativne, osobne i financijske neovisnosti, a obvezuje se javno prikazivati izvješća.¹⁸⁶

Osnovni problem Europske monetarne unije nalazi se u neusklađenosti političke integriranosti njezinih članica sa stupnjem monetarne integriranosti.¹⁸⁷ S druge strane, monetarna unija sadrži temeljni problem koji je čini inherentno nestabilnom, a to je „neusklađenost zajedničke monetarne politike i nacionalnih fiskalnih politika“, što EMU nastoji regulirati.¹⁸⁸ Kao strukturni nedostatak EMU Radošević navodi ECB, koja djeluje kao vrlo konzervativna središnja banka, s demokratskim deficitom, neadekvatne mehanizme koordinacije nacionalnih makroekonomskih politika članica eurozone i EU, te izostanak efikasnih mehanizama za upravljanje krizom (u čemu novu ulogu ima Europski fond za financijsku stabilnost).¹⁸⁹

5.1. Uvođenje eura

Povijest eura mogli bismo podijeliti na četiri faze. U prvoj, od 1957. god. do 1970. god., nastaje temelj današnjeg monetarnog sustava EU, na način da se počinje stvarati sustav iste cjenovne politike na području agrokulture.¹⁹⁰ Druga faza kreće od izvještaja o stvaranju EMU do 1980. god., Pierra Wernera, koji 1971. god. započinje provedbu plana u tri faze o uvođenju zajedničke valute za područje EU.¹⁹¹ Početak treće faze označava 1979. god. kada je profunkcionirao Europski monetarni sistem (EMS), zajedno sa Europskom monetarnom jedinicom (ECU) i tečajnim mehanizmom (ERM), a kraj 1991. god. kada je potpisan Ugovor iz Maastrichta.¹⁹² Četvrta faza uvođenja eura završava 1. siječnja 2002. god., uvođenjem tog fiducijarnog novca kao službene valute u 12 zemalja članica, a do danas euro kao službenu valutu koriste: Austrija, Belgija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Cipar, Estonija, Latvija, Litva, Malta, Slovačka, Slovenija, Crna Gora i Kosovo.¹⁹³ U takvoj, dosad najvećoj promjeni valute, 9 mlrd. nacionalnih novčanica i 107 mlrd. kovanica, zamijenjeno je sa novih 14 mlrd. novčanica i 52 mlrd. kovanica.¹⁹⁴ Kako bi neka država mogla prihvatiti euro kao službenu valutu, Kersan-Škabić navodi sljedeće kriterije: mobilnost proizvodnih čimbenika, fleksibilnost cijena i nadnica (čiji je zagovornik Friedman), stupanj ekonomske otvorenosti, integracija financijskih tržišta, diversificiranost proizvodnje i potrošnje, financijska integracija i sličnost stopa inflacija.¹⁹⁵ Zemlje koje se pripremaju

¹⁸⁶ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 232.

¹⁸⁷ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012.,11.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Isto.

¹⁹⁰ European Commission. *The history of euro*. https://ec.europa.eu/info/about-european-union/euro/history-euro/history-euro_hr (stranica posjećena: 15.7.17.)

¹⁹¹ Isto.

¹⁹² Isto.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 219-221.

za eurizaciju moraju zadovoljiti kriterije iz Maastrichta, svoje makroekonomske politike moraju usmjeriti na smanjivanje budžetskog deficita, snižavanje ili zadržavanje niske inflacije, određivanje središnjeg pariteta (tečaja nacionalne valute prema euru) i smanjivanje varijabilnosti aktualnog tečaja u odnosu na središnji paritet.¹⁹⁶ Dakle, monetarna politika mora biti usmjerena na neometani ulazak u Uniju. Kao pozitivne posljedice mogli bismo navesti „povećanje mikroekonomske efikasnosti“ i „povećanje makroekonomske stabilnosti (stabilnost cijena, transparentnost financijskih tržišta)“, a kao negativne „gubitak monetarne neovisnosti“ i „troškovi povezani uz prelazak na novu valutu“.¹⁹⁷

5.2. Izazov krize 2008. god.

Svoju učinkovitost u očuvanju stabilnog monetarnog sustava, EU je morala pokazati suočivši se s globalnom krizom, koja se iz SAD-a (padom Lehman Brothers i American International Group – AIG) nezaustavljivo proširila na europsko tržište. Činjenica da dotadašnji sustav nije mogao spriječiti prodiranje krize u Europu, ukazala je na pogreške ili zanemarivanja određenih sektora. Posljedice su bile pad ekonomske aktivnosti, porast nezaposlenosti, pad produktivnosti i slabljenje javnih financija.¹⁹⁸ ECB je brzo reagirala i odigrala važnu ulogu na način da je kamatnu stopu spustila na (povijesnih) 1%.¹⁹⁹

Kao odgovor na krizu, u prosincu 2008. god. izrađen je Europski ekonomski plan (EERP) čiji je cilj povratiti povjerenje u ekonomski sustav na način da stimulira potražnju, pomaže socijalno najugroženijima, pripremi Europu na buduću tržišnu konkurentnost i usmjerava ekonomiju na veću brigu za okoliš na način da djeluje na financijska tržišta, makroekonomsku, osobnu, poslovnu, okolišnu i globalnu razinu.²⁰⁰ Nakon globalne krize, uočena je potreba za regulacijom i reformom sustava supervizije, koja nije bila adekvatna. Glavni pokretač reformi bila je Europska komisija, koja je donošenjem izvješća Larosiere grupe potaknula na usvajanje šest novih zakona 2010. god. koji su omogućili uspostavu Europskih supervizorskih autoriteta (ESAs), čime je s postojećom mrežom kompetentnih nacionalnih autoriteta stvoren Europski sustav financijskih supervizora (ESFS).²⁰¹ ESFS čine tri regulatorne agencije (ESAs): EBA, ESMA i EIOPA, koje sudjeluju sa nacionalnim regulatornim agencijama.²⁰² 2012. god. EFSF je zamijenjen Europskim mehanizmom stabilnosti

¹⁹⁶ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 105.

¹⁹⁷ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 222.

¹⁹⁸ Isto, 241.

¹⁹⁹ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 249.

²⁰⁰ EUR – Lex. *A European Economic Recovery Plan*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:ec0004> (stranica posjećena: 15.7.17.)

²⁰¹ EUR – Lex. *Regulation (EU) No 1093/2010 Of The European Parliament And Of The Council*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32010R1093> (stranica posjećena: 15.7.17.)

²⁰² European Commission. *European system of financial supervision*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-supervision-and-risk-management/european-system-financial-supervision_en (stranica posjećena: 15.7.17.)

(ESM) koji ima zadaću osiguranja financijske stabilnosti.²⁰³ Važan dio reforme čini Europska regulacija tržišne infrastrukture (*European Market Infrastructure Regulation*), čiji je glavni cilj jačanje stabilnosti tržišta spornog OTC derivata u bankarskom sektoru.²⁰⁴

Razlike između zemalja članica EU osjetile su se i u obliku posljedica krize. U najgorem stanju bile su Grčka, Irska, Italija i Portugal, koje se mogu izjednačiti samo u pogledu nedovoljno adekvatnih monetarnih i financijskih politika u odnosu na ostale članice EU. Globalna je kriza „naglasila nestabilnu situaciju i ukazala na preosjetljivost eurozone na prekogranična financijska prelijevanja“.²⁰⁵ Pouka globalne financijske krize je da je potrebno znatno veće korištenje kapitalnih kontrola, posebice na priljev kapitala, kako bi se spriječila aprecijacija tečaja domaće valute i smanjivanje međunarodne konkurentnosti.²⁰⁶ Naposljetku, analizom mjera razvojne politike postwashingtonskog modela, smatra se potrebnom „dedolarizacija“ (deeurizacija) financijskog sustava kako bi se stvorila veća autonomija monetarne i tečajne politike centralne banke.²⁰⁷

²⁰³ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 252.

²⁰⁴ European Commission. *European system of financial supervision*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-supervision-and-risk-management/european-system-financial-supervision_en (stranica posjećena: 15.7.17.)

²⁰⁵ Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 258.

²⁰⁶ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 71.

²⁰⁷ Isto.

6. Ekonomska i povijesna misao

Kako bi se moglo zaključiti o napretku u ekonomskoj misli i potrebnoj interdisciplinarnosti između ekonomije i povijesti, u ovom poglavlju se prikazuju počeci pogleda na ekonomsku sferu života, koja je prisutna u skolastičkoj misli. Razvojem monetarnog sustava, dolazi i do potrebne emancipacije tadašnjih kroničara u ekonomsko područje, te ubrzo dolazi do formiranja prave znanosti u suvremenom smislu riječi. Važno je prikazati osnove od kojih je ekonomska misao krenula, te spomenuti neke od praotaca ekonomije kao znanosti. Suvremeni, složen pogled na današnji monetarni sustav neusporedivo je kompleksniji od onog srednjovjekovnog.

Srednjovjekovne monetarne regulacije su do 13. st. gotovo bismo mogli reći bazične. Uglavnom se tiču jednostavnih monetarnih politika, vođenih u jednostavnom ekonomskom sustavu. Zbog toga kad povjesničari i ekonomisti govore o monetizaciji europskog društva u 12. i 13. st., oni misle u relativnim terminima socijalnog procesa, koji je pokretač cjelokupnog ekonomskog sustava.²⁰⁸ Miješanje srednjovjekovnih vladara u ekonomske regulacije je vođeno idejom da one nisu osmišljene kako bi ojačale postojeće propise ili riješile potencijalne ekonomske katastrofe, već kako bi se smirile određene utjecajne grupe ili riješile političke ili financijske potrebe.²⁰⁹ Novac je kao kovina sa određenim sadržajem plemenitog metala, omogućio da ga se shvaća kao „zalihi bogatstva“.²¹⁰ Povećanje količine kovanica i transakcija u opticaju samo su dva od više uključenih faktora. Proces monetizacije blisko je vezan uz trgovačku revoluciju 13. st. koja se ogleda u rastu trgovine, tržišta i gradova, povećanju agrokulture i obrtničke produkcije, razvitku specijaliziranih poduzeća i tehnika, te ulaska monetarnih i trgovačkih vrijednost u sve sfere života.²¹¹ Na ovaj način se monetizacija prvo pojavljuje u talijanskim gradovima u kasnom 11. i ranom 12. st. Za Englesku i Francusku, to razdoblje najbrže monetizacije od 1180-ih do 1320-ih („dugo trinaesto stoljeće“) unosi promjenu fokusa na monetarni profit ili gubitak i prepoznavanje važnosti pisanih zapisa monetarnog profita, što rezultira razvojem administracije i kraljevske i papinske birokracije.²¹² Monetizacija i birokracija razvijale su se paralelno i zavisno jedna o drugoj. Svijest o ulozi novca, koji je postao mjera svih stvari u društvu, rezultirala je da se u 13. st. na primjerice šume, koje su dotad bile iskorištavane od strane plemstva u svrhu uživanja i luksuza, gleda kao na sredstvo mogućeg prihoda, pa se kao posljedica toga pojavljuje veći broj vladarskih regulativa vezanih uz šume. Za promjenjivu tržišnu cijenu novca, od strane kralja, najčešće su bili optuženi mjenjači novca i izvoznici srebra.²¹³ Tako 1350-ih Engleska i Francuska zakonima pokušavaju regulirati cijene i nadnice pa u 14. st. ni plemstvo ni kmetstvo ne mogu više ostati neupućeni u česte promjene kovanica, jer su kazne za neznanje bile u razmjerima od

²⁰⁸ Kaye, J. *Economy and Nature in the Fourteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998., 15.

²⁰⁹ Fryde, E. B., *Studies in Medieval Trade and Finance*. London: The Hambledon Press, 1983., 8.

²¹⁰ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 84.

²¹¹ Kaye, J. *Economy and Nature in the Fourteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998., 15.

²¹² Isto, 16.

²¹³ Isto, 26-27.

ekonomskog gubitka, konfiskacije i zatvaranja do tjelesnih kazna.²¹⁴ I u Veneciji i Firenci, kao i Engleskoj i Francuskoj, male srebrne kovanice obezvrjeđivane su od 12. st. u usporedbi sa zlatnim kovanicama koje su postavljale cijene u međunarodnoj trgovini.²¹⁵ Deprecijacija je tako smanjila cijenu proizvodnje i povećala profit trgovaca koji su kupovali materijal i produkt rada u lokalnoj valuti, a prodavali ga na tržištu gdje su cijene bile uređene zlatnim standardom, pa su samim posjedovanjem vrijednije valute, bili u profitu. Utjecaj novca na ekonomiju je takav da može voditi inflaciji ili deflaciji. Kako danas povjesničari shvaćaju, na ekonomske promjene su utjecali faktori kao što su ponuda i potražnja, bazirani na padu ili rastu broja stanovništva, ratu ili klimatskim promjenama, te međunarodni ekonomski odnosi, posebno balans trgovine (Istoka i Zapada).²¹⁶

6.1. Aristotelijanski utjecaj na ekonomiju

Srednjovjekovni stav prema novcu bio je dvojak, često promišljan kao uspješan instrument ekonomskog reda i istovremeno kao sredstvo disbalansa.²¹⁷ Prije 13. st. kroničari su bili nezainteresirani za ekonomska pitanja osim Mateja Parižanina koji je bio zainteresiran za financijska i monetarna pitanja. U 13. st. Aristotelova misao došla je u središte intelektualne misli. Peta knjiga Nikomahove etike osigurala je utjecajnu tekstualnu podlogu za skolastičku ekonomsku i znanstvenu misao, stavljajući u središte rasprave o pravdi novac i razmjenu, te razmatrajući specifične znanstvene probleme o formi razmjene i funkcioniranja novca.²¹⁸ U suprotnošću sa teorijama klasičnih ekonomista i današnjih modernih razumijevanja kretanja ekonomije, u aristotelovskim i skolastičkim ekonomskim teorijama krajnji motiv razmjene je bio uspostava jednakosti, a ne želja za profitom.²¹⁹ Aristotel pod novcem kao mjerom smatra „novac kao mjeru potrebe koja stvara mogućnost izjednačavanja“.²²⁰ Iako je novac u Aristotelovoj Etici gledan kao sredstvo društvenog reda, u Politici je komentiran kao neprirodan element, što je na skolastičke mislioce ostavilo veći trag.²²¹ Na temelju Aristotelovog teksta skolastičari su preuzeli temelje za gradnju modernih ekonomskih teorija kao teorija moderne znanosti. Jednakost nije bila krajnja svrha razmjene, već se zahtjevom za jednakošću odvijao proces trgovine i u konačnici monetizacije. Srednjovjekovni komentatori tako novac vide kao sredstvo kojim se „postiže ravnoteža između dvije stranke u poslovnoj transakciji“.²²² No novac je s vremenom prerastao problem razmjene, a ostao je problem akumulacije kapitala, odnosno stvaranje bogatstva, na koje je institucija Crkve imala negativan pogled. U pogledu akumulacije kapitala, misao srednjeg vijeka bila je slična Aristotelovoj koji je osudio trgovinu u cjelini. Skolastičari su dijelili

²¹⁴ Isto, 27-28.

²¹⁵ Lane, F. C. *Studies in Venetian Social and Economic History*. London: Variorum Reprints. 1987., 321.

²¹⁶ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 101.

²¹⁷ Kaye, J. *Economy and Nature in the Fourteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998., 18.

²¹⁸ Isto, 37-39.

²¹⁹ Isto, 45.

²²⁰ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 48.

²²¹ Isto, 53.

²²² Isto, 12.

negativan stav prema akumulaciji, osudili aktivnosti vezane uz novac i imali su vrlo malo smisla za gradnju financijskog kapitala.²²³

6.2. Ekonomija na kraju srednjeg vijeka

Greif ističe da su „mnogi od elemenata i svojstava modernih, zapadnjačkih stilova institucija već bili prisutni ili u procesu nastajanja tijekom kasnog srednjovjekovnog perioda“ i od toga navodi: „individualizam, korporativizam i samoupravljanje“.²²⁴ Monetarni razvoj trinaestog stoljeća doveo je do razvoja složenijeg monetarnog sustava i potrebe srednjovjekovnih pisaca da se počnu baviti ekonomskim pitanjima, te na taj način pridonesu razvoju znanosti. Do 14. st. javlja se više kroničara s interesima u ekonomskim i monetarnim faktorima u povijesti. Najznačajniji mislioci 14. st. koji su pisali o ekonomskim pitanjima su Buridan i Oresme, oba sa Sveučilišta u Parizu.²²⁵ Oresmovo djelo, *Tractatus de origine et natura, iure, et mutacionibus monetarum*, napisano između 1355. i 1360. god., ostaje najznačajnija rasprava o pitanjima novca, kovanja i monetarne politike sve do 16. st.²²⁶ U Engleskoj, na Merton Collage, u 14. st. djelovali su dvojica filozofa, od kojih je Thomas Bradwardine, kao i Oresme u Francuskoj, ukazao na vezu sveučilišne birokracije sa birokracijom Crkve ili monarhije.²²⁷ Merton Collage je omogućavao studentima susretanje s ekonomskim izborima, dok je administrativni sistem sa strukturiranim problemima utjecao na naviku pretvaranja kvalitativnih u kvantitativne termine, pa su birokratske tehnike razvijene tako da utječu na red u društvenom životu postale dio intelektualnog načina traženja reda u prirodi u skolastičkoj misli.²²⁸ Pogled na ekonomiju u 14. st. jest da je ekonomija viđena kao „organska cjelina“ u kojoj su sve ekonomske transakcije potrebne za „cirkulacijski tijek“, odnosno da novac mora cirkulirati kako bi ekonomija mogla egzistirati.²²⁹ Do kasnog 14. st. uvriježilo se mišljenje da je trgovina povezana sa nacionalnim suverenitetom, pa su konflikti kasnog srednjeg vijeka smatrani kao ratovi za nacionalni suveren status.²³⁰ U tome je trgovina korištena kao korisno diplomatsko sredstvo.

6.3. Pogled na monetarni sustav srednjeg vijeka

Dva su aspekta koji su snažno utjecali na razvoj monetarnog sustava. Pojam „trgovački sistem“, koji u 17. st. postaje sinonim za merkantilizam, prvi spominje Adam Smith kako bi opisao sustav trgovine, nasuprot sustavu agrokulture.²³¹ Baza merkantilnog sistema nastala je iz želje za

²²³ Isto, 83-85.

²²⁴ Greif, A. *Institutions and the Path to the Modern Economy. Lessons from Medieval Trade*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006., 379-384.

²²⁵ Kaye, J. *Economy and Nature in the Fourteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998., 29.

²²⁶ Isto, 30.

²²⁷ Isto, 33-34.

²²⁸ Isto, 36.

²²⁹ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 121.

²³⁰ Isto, 123.

²³¹ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 110.

razvojem snažnog i bogatog društva i trgovaca kao nositelja tog sistema, koji su svojim djelovanjem podupirali adekvatno funkcioniranje države. Drugi aspekt koji je podržao razvoj monetarnog sustava je bulionizam (koji je u Engleskoj bio usko vezan uz trgovinu), a podrazumijeva mjere za zaštitu i čuvanje plemenitih metala²³², što je nerazdvojivo od trgovine, jer se trgovinom između dvije države kontrolira tijek ulaza i izlaza vrijednih kovina.²³³ Uvjerenje da u svijetu postoji određen broj resursa je opravdavalo merkantilizam, kao što je u primjeru Edvarda III. koji uvodi protekcionizam. Za filozofa Johna Locka problem nejednake podjele stvari nije u nekonzistentnosti dvoje zakona (svjetovnih i klerikalnih), nego u „prešutnom i slobodnom pristanku“ čovječanstva o uporabi novca, koji je kao neuništiv, dopustio nekontroliranu akumulaciju bogatstva.²³⁴ Prema rimskom odvjetniku iz 13. st. „cijena je određena prema procjeni stvari a vrijednost prema procjeni uporabe stvari“, dok je nadnica bila određena prema nečijem radu.²³⁵ Skolastička misao slaže se da je cijena određena ponudom i potražnjom, dok je u terminima razmjene monopol značio stvaranje umjetnih nedostataka da se postigne veći profit.²³⁶ Uvjet restrikcije prilikom ulaska u gilde, koje nisu bile direktno pod utjecajem prirodne cijene rada, značio je mogućnost monopola na određenom području.²³⁷ Visina cijena i plaća ili nadnica mogla je biti određena na više načina: preko centralne vlade ili građanskog autoriteta, pozicijom blizu jednakosti ili podčinjenosti, pa zatim pregovaranjem ili samoregulirajućim zakonima tržišta.²³⁸ U stvarnosti, radi se o kombinaciji sva tri.

Početni stav Crkve prema lihvarstvu je kao prema moralnom grijehu, kamatarenje se obično smatralo kao krađa, što je pogoršavala činjenica krađe od siromašnih, obzirom da su se ti slojevi najviše zaduživali.²³⁹ Skolastičari nisu mogli dokučiti rješenje tog problema u kojem dvije stranke sklapaju ugovor o posudbi novca i na taj način obje griješe, pa tako od 12. st. monarsi počinju štititi kamatare, koji zbog ljudske prirode, nisu uvijek na dobitku.²⁴⁰ Razvitak lokalnog i proširenje na međunarodno bankarstvo, vezano je uz razvitak trgovine i pojavu mjenica²⁴¹ (tzv. novčanih surogata), koje su za trgovce bile mnogo pogodnije sredstvo prijenosa veće vrijednosti, posebice na većim udaljenostima. U historiografiji se Venecija, kao područje razvitka bankarstva²⁴² i monetizacije, počinje promatrati od djela profesora ekonomske povijesti, Gina Luzzata, *Storia economica di Venezia*

²³² Naime, riječ je penzatorijskom sistemu u kojem se svaka kovanica važe.

²³³ Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004., 111.

²³⁴ Isto, 41.

²³⁵ Isto, 132.

²³⁶ Isto, 138-142.

²³⁷ Isto, 142.

²³⁸ Isto, 157.

²³⁹ Isto, 164.

²⁴⁰ Isto, 166-167.

²⁴¹ Banknota predstavlja razvijeniji oblik novčanog surogata, koji nastaje kako bi olakšao prijenos robe trgovcima. Valja razlikovati banknotu u sustavu papirnate valute koja tada poprima ulogu novca i prestaje biti novčani surogat. Vidi više u: Lovrinović I. i Ivanov M. *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus d.o.o., 2009., 37-39, 43-44.

²⁴² Iako je prva banka u suvremenom smislu, Casa di San Giorgio nastala u Genovi u 15.st., sami počeci bankarstva javljaju se u Veneciji.

dal xi al xvi secolo, koje je ishodište za izučavanje talijanske ekonomske povijesti i u kojoj je sintetiziran period 1200.-1517. god.²⁴³ Uz Luzzata valja spomenuti i Roberta Cessi, Amintorea Fanfani i Armanda Sapori.²⁴⁴

6.4. Suvremeni pogled na monetarnu politiku

Nakon II. svjetskog rata javlja se problem inflacije (a ne deflacije kako se mislilo), novac ponovno dobiva značajnu ulogu, naglasak je stavljen na kreditnu politiku u pravcu monetarne politike i problem platne bilance u zapadnoeuropskim zemljama koje su bile izložene problemima oskudice dolara (smanjenjem deviznih rezervi).²⁴⁵ Inflacija predstavlja najpoznatiji monetarni fenomen današnjice, kojeg spominju ne samo ekonomisti, nego je prisutan i u javnom diskurzu, a političari ga se pribojavaju. Ne postoji općeprihvaćena definicija složenog fenomena inflacije, već ona ovisi o doktrini koju zastupa određeni ekonomist. Ovdje se donosi Friedmanova definicija koja glasi kao „porast količine novca u optjecaju koji ne prati rast proizvodnje, odnosno porast novca po jedinici proizvodnje“.²⁴⁶ Drugim riječima, povećana količina novca prati istu količinu proizvedenih roba i usluga, čime dolazi do povećanja cijena, što je za Friedmana inflacija. Uzrok, intenzitet i trajanje inflacije može biti (i jest) različit u praksi, pa ne možemo govoriti o jedinstvenom antiinflanatornom modelu. Najčešće spominjani uzrok je rast količine novca (kvalitativna teorija novca), kojeg nalazimo već u radovima D. Huma i D. Ricarda, a Friedman ga smatra ključnim kod pojave inflacije.²⁴⁷ Friedman unosi čimbenik stope rasta proizvodnje kao posljedice potražnje koji putem ponude djeluje na cijene.²⁴⁸ Keynes prvi uvodi pojmove sklonosti prema potrošnji, štednji i investicijama, što su psihološki čimbenici koji također utječu na inflaciju i na taj način dovode u pitanje dotadašnje modele.²⁴⁹ Njegov napredak u odnosu na klasične ekonomiste i kvantitativnu teoriju novca je u uvođenju psiholoških komponenata. Osim toga, on je prvi važni teoretičar intervencionizma putem monetarne politike (transmisijskog mehanizma) u cilju rješavanja nepovoljnih ekonomskih situacija.²⁵⁰

Prema Keynesu, motivi držanja novca su u potražnji za novcem kao transakcijskim sredstvom, potražnjom zbog neizvjesnosti i špekulativnom potražnjom (novac kao imovina).²⁵¹ Središnja postavka kejsijanskog pogleda je da se financijski sustav ne ponaša po zakonima „hipoteze učinkovitog tržišta“, kako je to postavila konvencionalna vladajuća ekonomska teorija.²⁵² Prema kejsijanskom pogledu,

²⁴³ Lane, F. C. *Studies in Venetian Social and Economic History*. London: Variorum Reprints. 1987., 313.

²⁴⁴ Isto, 314.

²⁴⁵ Friedman, M. *Teorija novca i monetarna politika*. Beograd: Izdavačko preduzeće „RAD“, 1973., 7, 10-12.

²⁴⁶ Lovrinović I. i Ivanov M. *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus d.o.o., 2009., 360.

²⁴⁷ Isto, 379-380.

²⁴⁸ Isto, 380-381.

²⁴⁹ Isto, 389.

²⁵⁰ Isto, 412.

²⁵¹ Lovrinović I. i Ivanov M. *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus d.o.o., 2009., 291-292.

²⁵² Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 174.

moderni sustav inherentno je nestabilan i nema nikakvog stabilnog stanja ravnoteže, te je sustav sklon stvaranju ciklusa prosperiteta i pada, dok nestabilnost financijskog sustava traži od središnjih banaka da moraju upravljati procesom stvaranja kredita, te aktivno djelovati u neutralizaciji dugovno-deflatornog ciklusa.²⁵³ „Hipotezu financijske nestabilnosti“ razvio je američki ekonomist Minsky, koji implicira da se financijska tržišta ne optimiziraju automatski (nisu stabilna), nego su inherentno nestabilna i ne vode optimalnoj alokaciji resursa, dok ih središnje banke čine učinkovitima.²⁵⁴ Iz toga nastaje škola Keynes-Fisher-Minsky. Problem neizvjesnosti, koja prožima kejnzijanističko shvaćanje ekonomije, Keynes razumijeva kao „racionalna vjerovanja u budućnost u uvjetima promjenljiva znanja“.²⁵⁵ Neokejsijanski model monetarne politike (čiji su zagovornici primjerice Stanley Fisher i John Taylor), zadržava osnovne elemente kejsijanske teorije „prema kojoj nadnice nisu fleksibilne“ zbog dugoročnih ugovora i ugovora između radnika i poslodavca, no prihvaća pretpostavku o postojanju racionalnih očekivanja radnika čime pomiruje klasične, neoklasične i originalnu Keynesovu teoriju monetarne politike.²⁵⁶

Friedman smatra da je suštinsko obilježje kvantitativne teorije novca da je novac „moć raspolaganja i kontrole nad dobrima i uslugama, koju im daju ti komadi papira“, te da ima cilj služiti kao „privremeno prebivalište kupovne moći“.²⁵⁷ Nominalna količina novca je prema njemu „na prvom mjestu determinirana odlukama monetarnih organa ili institucija i ne mogu je izmijeniti nebankarski držaoci novca“ dok „realnu ukupnu količinu novca determiniraju prije svega držaoci novca“.²⁵⁸ Motivi držanja novca prema Friedmanu su: za potrebe transakcije, za spekulativne svrhe i kao „aktive“ tj. zbog predostrožnosti.²⁵⁹ Monetarne politike djeluju posredstvom direktnih djelovanja promjena u količini novca na rashode, a uglavnom manje posredstvom indirektnih djelovanja na kamatne stope.²⁶⁰ Takvom teorijom moć relativno malih promjena u količini novca ima pozitivno i negativno djelovanje, a sistem uglavnom nema tolerancije na eventualne greške u monetarnom upravljanju. Jer „relativno male promjene u količini novca, koje se ostvaruju u pravom trenutku i u pravilno određenom obujmu, mogu da budu dovoljne za neutraliziranje ostalih promjena koje doprinose nestabilnosti. S druge strane, relativno male promjene u količini novca, koje se ostvaruju u nepravilnom vremenskom razmaku i u različitom obujmu, mogu biti značajan izvor nestabilnost“.²⁶¹

²⁵³ Isto.

²⁵⁴ Isto, 174-175.

²⁵⁵ Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. 2012., 156-176.

²⁵⁶ Lovrinović I. i Ivanov M. *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus d.o.o., 2009., 330.

²⁵⁷ Friedman, M. *Teorija novca i monetarna politika*. Beograd: Izdavačko preduzeće „RAD“, 1973., 7-8.

²⁵⁸ Isto, 40.

²⁵⁹ Isto, 63.

²⁶⁰ Isto, 67.

²⁶¹ Isto.

7. Zaključak

Novac je fenomen kojeg je nemoguće definirati. Tijekom povijesti on mijenja svoje pojavne oblike i samu ulogu, te do kraja srednjeg vijeka možemo govoriti o razvoju novca i financijskog sustava koji se razvija kao posljedica adekvatnije uporabe novca. Povećanjem uloge novca u svakodnevnom životu javlja se potreba za sve većim brojem regulacija i adekvatnijim monetarnim politikama koje srednjovjekovni vladari koriste u najvećoj mjeri kako bi suzbili krivotvorenje i oštećivanje novca ili oformili nove oblike oporezivanja kao oblik stalnog prihoda. Cijeli monetarni sustav počinje dobivati suvremeni oblik tijekom „dugog trinaestog stoljeća“, kao posljedice trgovačke revolucije i monetizacije. U tom periodu možemo početi govoriti o začecima suvremenog bankarstva. Zlato ili srebro kao moneta nisu proistjecali iz odluke vladara, već kao rezultat tržišnog procesa. Važna razlika između današnjih monetarnih politika i onih srednjovjekovnih vladara jest da je današnji sustav okrenut stabilizaciji ekonomskog sustava, izbjegavanju previsoke inflacije (i deflacije), rastu gospodarstva i sl., dok su srednjovjekovni vladari svojim politikama tek uvodili začetke monetarnog sustava kakvog danas poznajemo. Prvenstveno je globalna kriza 2008. god. pokazala, da je monetarna politika Europske unije nedovoljno efikasna u kontroli i nadzoru monetarnog sustava, te da su neki mehanizmi nedovoljno razvijeni ili jednostavno zakazali. Iako je ekonomska misao i razvoj monetarnog sustava od srednjeg vijeka do danas daleko napredovala i nemoguće ih je uspoređivati, već su u srednjem vijeku prisutni određeni fenomeni kao što je novac ili inflacija, kojima ni danas ne možemo pripisati jedinstvenu definiciju. Budući da se začeci monetarnog sustava nalaze u srednjem vijeku, potrebno je za jasnije shvaćanje današnjih ekonomskih fenomena proučiti i razumjeti povijesni početak istih. Također, kompleksnost današnje monetarne politike ukazuje na potrebu interdisciplinarnosti između povijesti i ekonomije kako bi se razumjeli današnji mehanizmi, ali i moguća sličnost sa srednjovjekovnima.

LITERATURA

Primarni izvori:

Æthelred Unrædy. *The Laws of London*. Medieval Sourcebook. 978.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/978ethelred-londonlaws.asp>.

Grgur Tourski, *Opposition to Royal Taxation*. Medieval Sourcebook., c. 575-580.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/580Royaltax.asp>.

Ivan, kralj Engleske. *Royal Licenses to export and Import*. Medieval Sourcebook. 1205-1206.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/1206Johnxim.asp#toc3718>.

Iz Vizigotskog zakonika, *On Coinage*. Medieval Sourcebook., c. 681.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/631visigothic-coins.asp>.

Karlo Ćelavi. *Edict of Pistres*. Medieval Sourcebook. 864.

<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/864charlesbald-Pistres.asp>

Matej Parižanin. *King Henry III's Reformation of the Coinage*. Medieval Sourcebook. 1248.

<http://legacy.fordham.edu/Halsall/source/1178Freiburg.asp>.

Sekundarna literatura:

Bank for International Settlements. *History of the Basel Committee*.

<http://www.bis.org/bcbs/history.htm>

Encyclopaedia Britannica *Saint Grgury of Tours*. <https://www.britannica.com/biography/Saint-Grgury-of-Tours>.

Encyclopaedia Britannica. *John. King of England*. <https://www.britannica.com/biography/John-king-of-England>.

EUR – Lex. *A European Economic Recovery Plan*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:ec0004>

EUR – Lex. *Financial Services Action Plan*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A124210>

EUR – Lex. *Regulation (EU) No 1093/2010 Of The European Parliament And Of The Council*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32010R1093>.

European Central Bank. *Ekonomska i monetarna unija*.

<https://www.ecb.europa.eu/ecb/history/emu/html/index.hr.html>.

European Central Bank. *Monetarna politika*.

<https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/monpol/html/index.hr.html>.

European Central Bank. *Što je novac?*. https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/what_is_money.hr.html.

- European Central Bank. *The monetary policy of the ECB*.
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/monetarypolicy2011en.pdf?4004e7099b3dcdbf58d0874f6eab650e>.
- European Commission. *Banking*. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-92-1058_en.htm?locale=en.
- European Commission. *European system of financial supervision*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-supervision-and-risk-management/european-system-financial-supervision_en.
- European Commission. *The history of euro*. https://ec.europa.eu/info/about-european-union/euro/history-euro/history-euro_hr.
- European Commission. *What is the Economic and Monetary Union? (EMU)*
https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/economic-and-monetary-union/what-economic-and-monetary-union-emu_en.
- Friedman, M. *Teorija novca i monetarna politika*. Beograd: Izdavačko preduzeće „RAD“, 1973.
- Fryde, E. B., *Studies in Medieval Trade and Finance*. London: The Hambledon Press, 1983.
- Gerbet, P. *The Commission's White Paper and proposals*.
https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/26/e938b477-1816-4930-96c0-4bc7f9b33e2f/publishable_en.pdf.
- Greif, A. *Institutions and the Path to the Modern Economy. Lessons from Medieval Trade*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Kaye, J. *Economy and Nature in the Fourteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Kelleher, R. *Kings and Coins in Medieval England: Henry III*.
https://www.academia.edu/8734358/Kings_and_Coins_in_Medieval_England_Henry_III, Academia, 2014.
- Kersan-Škabić, I. *Ekonomija Europske unije*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.
- Lane, F. C. *Studies in Venetian Social and Economic History*. London: Variorum Reprints, 1987.
- Lovrinović I. i Ivanov M. *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus d.o.o., 2009.
- Miller, R. L. i VanHoose, D. D. *Moderni novac i bankarstvo*. Zagreb: MATE d.o.o., 1997.
- Radošević, D. *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2012.
- Spufford, P. *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Wood, D. *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Zacour, N. *An introduction to medieval institutions*. New York: St. Martin's Press, 1969.